

**K VÝUCE DĚJEPISU NA ŠKOLÁCH OBECNÝCH A MĚŠŤANSKÝCH
V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1945–1948
Z HLEDISKA VÝVOJE KURIKULÁRNÍCH DOKUMENTŮ**

MIROSLAV JIREČEK

The contribution gives a brief chronological survey of history teaching at schools equivalent to the second stage of today's primary school in Czechoslovakia in 1945–1948 in terms of changes, which the basic curriculum documents issued at the state level passed at that time. There is briefly outlined the educational system in Czechoslovakia in 1945–1948, there are described the monitored types of school and the changes that these schools passed, there is also offered an insight into the educational legislation this period.

Key words: history; Czechoslovakia; school; curriculum.

Úvod

Cílem příspěvku je v návaznosti na předchozí texty¹ provést stručný chronologický průřez výuky dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1945–1948 z hlediska změn, kterými v této době prošly základní kurikulární dokumenty. Mezníky našeho zájmu tvoří osvobození Československa v květnových dnech roku 1945 a komunistický převrat v Československu v únoru 1948, s jistými přesahy, které nám pomohou pochopit sledované období. I nadále zaměřujeme pozornost na základní kurikulární dokumenty vydávané na státní úrovni. Základním dokumentem pro nás zůstávají učební osnovy, které byly ve sledovaném období upravovány řadou doplňků a změn. Kromě nich ovlivňovaly výuku dějepisu různá nařízení a výnosy ministerstva školství a osvěty (dále pouze MŠO). Předmětem našeho zájmu i nadále zůstávají školy odpovídající druhému stupni dnešních základních škol, za které v tomto období považujeme vyšší stupně školy obecné a školy měšťanské (včetně jednorozhodných učebních kurzů). Stranou zájmu je ponecháno dějepisné vyučování na prvním stupni obecných škol i dějepisné vyučování na školách středních (včetně nižšího stupně těchto škol). Příspěvek vychází zejména z dokumentů otištěných v příslušných ročnících *Věstníků MŠO*, kde byly otiskovány zákonné normy z oblasti školství. Na úvod příspěvku je věnována pozornost pohledu do školského zákonodárství Československa v letech 1945–1948, krátce je nastíněn školský systém Československa ve sledovaném období. V další části jsou poté chronologicky popisovány samotné kurikulární dokumenty ovlivňující podobu výuky dějepisu na sledovaných typech škol. Pozornost je věnována zejména popisu postavení (např. časové dotace), cílů a obsahu vyučovacího předmětu dějepis. Stranou zájmu ponecháváme otázku učebnic dějepisu.

¹ JIREČEK, M.: *Výuka dějepisu na školách obecných a měšťanských v Československu v letech 1918–1939 z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 25, 2011, č. 1, s. 3–20; JIREČEK, M.: *K výuce dějepisu na školách obecných a měšťanských (později hlavních) v Protektorátu Čechy a Morava z hlediska vývoje kurikulárních dokumentů*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 26, 2012, č. 1, s. 123–138.

Pohled do školského zákonodárství Československa v letech 1945–1948

Sledované období provázely spory, které se týkaly zejména pohledu na podobu školy druhého stupně, kdy na jedné straně stáli stoupenci dosavadního stavu (vedle sebe existovalo několik typů škol), a na straně druhé rozvojení stoupenci jednotné školy (diferencovaná versus nediferencovaná forma).² Období let 1945–1948 proto bývá označováno jako období „*bojů o jednotnou školu*“.³ Komunistická strana prosazovala vytvoření nediferencované jednotné školy, národní socialisté a sociální demokraté preferovali ve svém programu vnitřně diferencovanou jednotnou školu (blíže na jiném místě), lidová strana vystoupila s požadavkem církevního školství.⁴ Silnou se po válce stala zejména pozice komunistické strany, která prosazovala proměny školství ve jménu idejí lidové demokracie. Vlivu komunistické strany na školství napomáhalo to, že poválečným ministrem školství byl jmenován Zdeněk Nejedlý. Vzdělání mělo být podle ideologie této strany zpřístupněno nejširším vrstvám. Podporovány byly samosprávné orgány ve školách, což mělo odpovídat poučkám o vládě pracujícího lidu. Prosazována byla polytechnická výchova, vycházející z přesvědčení, že vzdělání se má opírat o skutečnou práci. Dřívější intelektuální zaměření středních škol bylo prohlášeno za odtržené od života.⁵ Komunistická strana se otevřeně orientovala na SSSR. Otázkami školství a výchovy se zabývaly také jednotlivé sjezdy ÚV KSČ.⁶

Po osvobození od německé okupace bylo třeba odstranit deformace, které byly ve válečném období implementovány do našeho školského systému. Patrné byly nejen škody hmotné, ale také o škody morální. V duchu odčiňování křivd z období okupace se nesly nejen první poválečné měsíce, základní stanoviska orientace naší školské politiky byly formulovány ještě ve válečném období, v tzv. *Košickém vládním programu (Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků)* z 5. dubna 1945. Dokument zdůrazňoval význam péče o dorůstající generace a jejich fyzický, mravní i duchovní rozvoj tak, aby se mohla stát „*nositelkou budoucnosti našich národů*“. Nová doba a nové postavení Československa vyžadovala podle dokumentu ideologickou revizi. Provedena měla být důsledná demokratizace. Znatelnou se přitom stala posílená pozice levicových stran. Co nejširším vrstvám obyvatel měl být umožněn přístup do škol i k jiným pramenům vzdělání a kultury, dojít mělo ke zlidovění systému výchovy tak, aby nesloužila úzké vrstvě lidí, ale „*lidu a národu*“.⁷ Konstatováno bylo, že „*dětem dělníků, rolníků a ostatních pracujících vrstev bude materiálně zajištěno právo na nejvyšší vzdělání podle jejich schopnosti a otevřena cesta do radostného života. Rodinám s mnoha dětmi bude poskytována zvláštní podpora*“.⁸ Provedena měla být revize našeho poměru k německé a maďarské kultuře, zesílena měla být slovanská orientace, zcela nově měl být vybudován náš vztah zejména k Sovětskému svazu. „*K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě*

² Blíže VÁŇOVÁ, R.: *Historický vývoj českého školství I (do r. 1948)*. In: Průcha, J. (ed.): *Pedagogická encyklopedie*. Praha 2009, s. 39–44.

³ Srov. např. WALTEROVÁ, E.: *Vývoj primární a nižší sekundární školy v českém kontextu*. In: Walterová, E. et al.: *Dva světy základní školy? Úskalí přechodu z 1. na 2. stupeň*. Praha 2011, s. 16–50.

⁴ JŮVA, V.: *Historické konsekvence základní školy*. In: Maňák, J. – Janík, T. (edd.): *Orientace české základní školy*. Brno 2005, s. 37.

⁵ Blíže ŠMEJKALOVÁ, M.: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách. 1918–1989*. Praha 2010, s. 229–230.

⁶ Viz CIPRO, M.: *Usnesení KSČ o školství a výchově*. In: Kujal, B. et al.: *Pedagogický slovník. Díl II. P–Ž*. Praha 1967, s. 330–333.

⁷ *Program nové Československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků, přijatý na prvé schůzi vlády dne 5. dubna 1945*. In: *Program prvé domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Sbirka dokumentů. Praha 1945, s. 28.

⁸ Tamtéž, s. 26.

*poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě. A bude postaráno i o to, aby naše mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomii a kultuře SSSR. Na univerzitách k tomu účelu budou zřízeny i nové stolice: dějin SSSR, ekonomiky SSSR a práva SSSR.*⁹ S ohledem na nové ideje měly být upraveny učební plány našich škol a kulturní orientace našich vědeckých a uměleckých ústavů. Veškeré změny měly být provedeny v pokrokovém, lidovém a národním duchu.

Školství se věnovala 15. část *Košického vládního programu*. Provedena měla být očista škol i dalších kulturních ústavů od osob aktivně spolupracujících s okupanty. Odstraněny měly být všechny učebnice vydané v době okupace, provedena měla být revize žákovských i veřejných knihoven tak, „*aby z nich bylo vyplněno nacistické i fašistické býlí*“.¹⁰ Až do konečného rozhodnutí o německé otázce měly být uzavřeny všechny německé školy. Uzavřeny měly být také školy maďarské. Německé učitelstvo obecných a středních škol bylo označeno za jednu „*z hlavních opor hitlerismu a henleinismu v našich zemích*“.¹¹ Zavřeny měly být i pražská německá univerzita a německé techniky v Praze a v Brně, které se podle dokumentu „*ukázaly být nejhoršími fašistickými a hitlerovskými hnízdy u nás*“.¹² Obnoveny naopak měly být české a slovenské školy všech kategorií, knihovny a divadla, uzavřené v období okupace. Jejich zničený inventář měl být nahrazen knižními fondy a laboratorním zařízením z německých škol a ústavů. *Košický vládní program* také deklaroval možnost urychleného absolvování škol pro studenty postižené uzavřením středních a vysokých škol v období okupace. Zvláštní péče měla být věnována mateřským školám a také školám odborným a pokračovacím, na kterých měl být urychleně vychovávan technický dorost. Vydány měly být také předpisy zajišťující studenty škol vyšších kategorií na základě jejich prokázaných schopností, bez ohledu na formálnosti platící v normální době. Slovensku bylo přislíbeno školství zcela samostatné, a to jak „*ve svém zřízení, tak ve svém duchu*“.¹³ Zcela nezávislou se měla stát Slovenská univerzita v Bratislavě.

Snaha napravit deformace způsobené německou okupací v našem školství se plně rozvinula po osvobození republiky. Ještě v květnu 1945 bylo obnoveno vyučování na všech typech škol, s výjimkou škol vysokých, které byly otevřeny na začátku nového školního roku. Zakládány byly nové školy, rozšiřovány a upravovány školy dosavadní, vyučování bylo zahajováno i na školách v pohraničí. Učitelé a zaměstnanci školské a osvětové správy byli osloveni již 12. května 1945.¹⁴ Tímto dokumentem se zakazovalo užívat nařízení a předpisy, které nebyly ve shodě s duchem osvobozené republiky. Pokud se v obvodu nacházela bývalá německá škola, měly být budova a inventář této školy převzaty nejbližším správcem české školy téhož nebo podobného druhu. Učitelé všech druhů škol, proti kterým nebylo ze strany národního výboru¹⁵

⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁰ Tamtéž, s. 27.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

¹³ Srov. *Prohlášení o novém postavení Slováků v osvobozené republice přednesl ve jménu vlády náměstek předsedy Klement Gottwald ve slavnostní schůzi Slovenské Národní Rady, konané v Košicích dne 5. dubna 1945*. In: Program první domácí vlády republiky vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Sbírká dokumentů. Praha 1945, s. 39–41. Učiněn měl být konec všem sporům. Slovinci měli být uznáni jako samostatný národ. Vláda se zavázala ke snaze uskutečňování zásady „*rovný s rovným*“ v česko-slovenském poměru a k uplatňování bratrství mezi oběma národy.

¹⁴ *Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy (Č. 2385/45 pres. z 12. V. 1945)*. Věstník ministerstva školství a osvěty (dále pouze MŠO) 1, 1945, sešit 1, s. 5.

¹⁵ Národní výbory sehrávaly důležitou úlohu. Učitelé byli vyzýváni, aby se řídili jejich pokyny, všemožně měli podporovat jejich činnost. Pokud byli učitelé členy národních výborů, měli být vzorem v pili a pracovitosti všem ostatním. Národní výbory měly také po vyslechnutí učitelských rad určovat, kdo prozatím povede správu jednotlivých škol. U škol středních a odborných připadala tato pravomoc okresním národním výborům. Místní nebo okresní národní výbory měly rozhodovat také v případě nesrovnalostí v převzetí bývalých německých škol a jejich inventářů ško-

námitek, byli vyzýváni k návratu na svá služební místa tak, aby co nejdříve zahájili vyučování. Urychleně měla být řešena náprava všech křivd způsobených na učitelích bývalým režimem. Na učitelích samotných byla po přechodnou dobu ponechána povinnost, aby napravovali deformace ve vyučování způsobené německou okupací. Zastavovalo se také vyučování německého jazyka. Prozatímně bylo povoleno používat všechny učebnice za předpokladu, že byly upraveny podle ducha nové doby či zcela vynechány části vyučovací látky zaváděné v době okupace. Všichni schopní žáci 6., 7. a 8. ročníku, kteří museli podle nacistických předpisů zůstat na školách obecných, měli být ihned převedeni do příslušných tříd měšťanských škol. Podle potřeby mělo být pro tyto žáky zřízeno opakovací vyučování. Zároveň se na střední a odborné školy měli vrátit všichni vyloučení žáci a to bez újmy časové ztráty, která jim vznikla perzekucí. Těmto žákům měla být věnována zvláštní péče.

V červenci 1945 se konal celostátní sjezd učitelů, který stanovil nové požadavky pro budování školy: zřízení jednotné školy, uskutečnění vysokoškolského vzdělání učitelů škol všech stupňů, vybudování Výzkumného ústavu pedagogického.¹⁶ Druhý¹⁷ a třetí¹⁸ bod byly naplněny ještě v roce 1945. K uskutečnění prvního bodu došlo až v roce 1948.¹⁹

Důležitý výnos²⁰ byl vydán při příležitosti zahájení vyučování v osvobozené republice. Vyučování mělo být, po dohodě s místním národním výborem, zahájeno školní slavností co nejdříve, pokud to dovozovaly místní poměry. Podle výnosu se měl duch nové doby projevit i ve výzdobě školních budov, v úpravě školních místností a ve výběru vyučovacích pomůcek. Pro slavnostní příležitost měla být se žáky nacvičena národní hymna. Tímto výnosem se vydávaly i nové prozatímní pokyny pro výuku na obecných a měšťanských školách (viz dále v části věnované výuce dějepisu). Výnos také opakoval nařízení o zastavení vyučování německého jazyka, a to s okamžitou platností. Tímto výnosem se také s okamžitou platností rušily všechny předpisy vydané školními úřady po 30. září 1938, pokud byly v rozporu s duchem Československé republiky a nevyhovovaly novým poměrům. Předpisy z doby okupace byly rušeny také dalšími výnosy.²¹ V těchto záležitostech se mělo nadále řídit předpisy platnými v době před 1. říjnem 1938. Z doby od 1. října 1938 do 5. května 1945 byly prozatím ponechány v platnosti ty části výnosů, kterých bylo třeba z administrativně-technických důvodů a výnosy bez nacistických tendencí.

lami českými. Národní výbory měly také po slyšení učitelských rad rozhodovat o tom, kteří učitelé a ostatní zaměstnanci školské a osvětové správy nebudou prozatím připuštěni ke službě. O zaměstnancích okresní školní správy pak měly rozhodovat okresní národní výbory po slyšení zástupců okresní učitelské rady.

¹⁶ Blíže např. VÁŇOVÁ, R.: *Václav Příhoda a jeho poválečné snahy o školskou reformu (1945–1948)*. In: Vališová, A. et al.: *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha 2004, s. 77–87.

¹⁷ *Dekret presidenta republiky ze dne 27. října 1945 o vzdělání učitelstva (Sb. z. a n. 1945, č. 1945, vyhlášen dne 20. listopadu 1945) a Zákon z 9. dubna 1946, kterým se zřizují pedagogické fakulty (Zákon č. 100/1946 Sb., vyhlášen 17. května 1946)*. Věstník MŠO 2, 1946, s. 203. Dosud byli učitelé připravováni na učitelských ústavech. Pedagogické fakulty byly zřízeny při univerzitách v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě. Vzdělávání učitelů bylo poprvé povýšeno na úroveň vysoké školy.

¹⁸ Koncepce pojetí vyučovacích předmětů se po válce přenáší do nově vzniklých badatelských pracovišť, které se podílely na tvorbě učebních osnov a učebnic (v předválečném období se jednalo o díla jednotlivců). Jedním z těchto pracovišť byl právě Výzkumný ústav pedagogický. Blíže ŠMEJKALOVÁ, M.: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách. 1918–1989*. Praha 2010, s. 234.

¹⁹ K diskuzi o zavedení jednotné školy na jiném místě.

²⁰ *K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice (Výnos MŠO z 21. V. 1945, č. 26.225-I)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 2, s. 9.

²¹ *Školy národní, střední, učitelské ústavy, ústavy pro vzdělání učitelek mateřských škol, ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk a odborné školy všech druhů (včetně škol zemědělských a lesnických) v zemích českých. Zrušení výnosů o věcech pedagogických a žákovských, v nichž se jeví nacistický duch a persekucní úmysl (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-33.867-III)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 3, s. 23; *Zákon ze dne 2. října 1946 o použitelnosti předpisů z doby nesvobody (Č. 195/1946 Sb., vyhlášen dne 31. října 1946)*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 22, s. 478–479.

Myšlenky, uváděné těmito prvními poválečnými výnosy, byly jakýmsi provoláním k národu stanovujícím řadu změn, které bylo třeba v našem školství bezodkladně provést. Tyto pokyny byly následně uváděny v život řadou dalších výnosů. Jeden z těchto výnosů²² na základě *Košického vládního programu* nařizoval okamžité prozatímní uzavření všech německých škol, německých učilišť a německých veřejných i soukromých vyučovacích kurzů, a to až do konečného rozhodnutí o německé otázce. Dalším výnosem²³ pak bylo provedeno definitivní zrušení německých škol.²⁴ Dalším výnosem²⁵ pak bylo provedeno zrušení a převod peněžních účtů, jejichž majiteli byly bývalé německé školy, ústavy a instituce. Zrušeny byly také zkoušky z němčiny jako součást zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy.²⁶

Další výnosy²⁷ upravovaly používání učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek. Učebnice a pomocné knihy schválené před 10. říjnem 1938 byly v období Protektorátu buď zcela zakázány, nebo povoleny s podmínkou, že z nich budou „závadná místa“ odstraněna. Tyto učebnice se nyní opět povolovalo používat s podmínkou, že z nich budou odstraněny všechny „fašistické, protidemokratické a reakční prvky“. Výnosy zakazovaly také používání některých učebnic schválených v době okupace.²⁸ Ostatní učebnice a pomocné knihy vydané po 10. říjnu 1938 směly být nadále po přechodnou dobu využívány, musely ale být i z nich vyloučeny, popř. neutralizovány všechny „prvky fašistické, protidemokratické a reakční“. Nebylo nutně vyžadováno odstranění většiny závadných míst začernováním, vystřihováním listů apod., tak, jak to nařizoval nacistický režim. Naopak těchto míst mělo být ve vyučování vhodně využíváno.²⁹ Všech takto upravených učebnic se dovolovalo používat, dokud nebyly vydány učebnice nové, k čemuž mělo dojít až po vyhlášení nových učebních osnov. Poté měly tyto nové učebnice postupně nahradit učebnice vydané v době okupace.³⁰ Tyto výnosy také do zavedení dalších opatření povolovaly používání vyučovacích pomůcek schválených před 10. říjnem 1938 a zakazovaly používání některých vyučovacích pomůcek vydaných v době nesvobody.³¹ Další vyučo-

²² *Prozatímní uzavření německých škol (Výnos MŠO z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 3, s. 20–21.

²³ *Zrušení německých škol (Výnos MŠO z 16. X. 1945, č. 8551 pres.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 10, s. 101.

²⁴ Výnos se netýkal německé univerzity v Praze a vysokých škol technických v Praze a Brně, o kterých se vydávaly zvláštní opatření – např. *Dekret presidenta republiky ze dne 18. října 1945 o zrušení německé university v Praze (Sb. z. a n. 1945, č. 122)*, ani německých škol a ústavů, na nichž byl do konce roku 1946 změněn německý vyučovací jazyk na český. Účinnost tohoto výnosu byla stanovena zpětně na 5. května 1945.

²⁵ *Převod finančních prostředků bývalých německých škol a ústavů (Výnos MŠO z 26. VI. 1945, č. 3842 pres.)*. Věstník MŠO, ročník 1, 1945, sešit 5, s. 41.

²⁶ *Zkoušky učitelské způsobilosti pro obecné a měšťanské školy. Zrušení zkoušek z němčiny (Výnos MŠO z 2. VII. 1945, č. A-37.088-II.)*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 5, s. 42.

²⁷ *Revise učebnic a učebních pomůcek na školách národních. Užívání dosavadních učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na národních školách (Výnos MŠO z 11. VI. 1945, č. A-26.232-II.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 3, s. 22–23; *Revise učebnic, pomocných knih a učebních pomůcek na středních školách, učitelských ústavech, ústavech pro vzdělání učitelů domácích nauk a ústavech pro vzdělání učitelů mateřských škol (Výnos MŠO z 21. VI. 1945, č. A-28.674-III.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 6, s. 58.

²⁸ Z učebnic dějepisu šlo na národních školách o učebnici *Stručný dějepis Říše*, na školách středních o učebnice *Dějiny Čech a Moravy; Geschichte für die tschechischen höheren Schulen* a o dějepisnou četbu *Friedrich Veliký*.

²⁹ Neutralizace těchto závadných míst měla být provedena vhodnou poznámkou na okraj knihy. Tyto poznámky měly být doplněny učitelským výkladem, který měl vést k objasnění německé nenávisti proti všemu českému a k vysvětlení rozdílu mezi svobodou a porobou. U žáků tak mělo docházet k probouzení odporu proti nacismu a k probouzení ducha pravé demokracie.

³⁰ *Zastavení prodeje učebnic pro národní školy, které byly vydány v době nesvobody (Výnos MŠO z 12. IX. 1946, č. A-177 289-II.)*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 18, s. 389.

³¹ Šlo o výsostné znaky a vlajky, tzv. Velkoněmecké říše a Protektorátu Čechy a Morava a o podobizny politických a vojenských osobností.

vací pomůcky, mapy, obrazy apod. schválené po roce 1938 mohly být používány po vhodné úpravě. Vyloučené knihy a pomůcky měly být připraveny pro sběr papíru.

Studentům, kteří studovali po 17. listopadu 1939 na německých nebo maďarských vysokých školách, neměla být započtena studia a zkoušky, které na těchto školách vykonali, pro studium na českých vysokých školách. Akademické nebo jiné hodnosti a tituly získané na těchto školách byly považovány na území Čech, Moravy a Slezska za neplatné a nemohly být nostrifikovány. To samé platilo pro ty, kteří odešli po 17. listopadu 1939 studovat z Čech, Moravy a Slezska na slovenské vysoké školy a nebyli slovenské národnosti.³²

Československé poválečné zákonodárství věnovalo pozornost také „národně závadnému“ chování žáků v době okupace. Výnos³³ toto řešící reagoval na to, že se v době německé okupace na našich školách vyskytli žáci, proti nimž „*lze mít z národnostního hlediska námitky*“ (např. žáci ze strany Němců či kolaborantů protěžovaní, žáci ve službách Gestapa, agenti provokatéři, členové Vlajky apod.). Ředitelé a učitelé škol byli vyzýváni k tomu, aby všechny případy tohoto druhu oznámili. Profesorské porady se měly zabývat také chováním těch žáků, jejichž rodiče byli označeni za státně nespolehlivé³⁴ nebo byli podezřelí z kolaborace. Podle výnosu měl být každý případ na školách řádně vyšetřen. Toto školní vyšetření mělo být provedeno nezávisle na výsledku případného policejního nebo soudního řízení. Pokud bylo obvinění žáka shledáno oprávněným, měl profesorský sbor podle stupně viny navrhnout způsob trestu.³⁵ Přestupoval-li žák po 9. květnu 1945 na jinou školu, musel získat osvědčení ředitelství školy, kterou opustil, že se na něj nevztahují opatření plynoucí z tohoto výnosu.

Další výnos³⁶ věnoval pozornost odčinění křivd způsobených v době nesvobody žákům české národnosti na obecných školách v pohraničním území.³⁷ Řešena byla také otázka rovnocennosti vysvědčení získaných na protektorátních školách.³⁸

Pozornost byla věnována také odstranění škod způsobených okupací přímo ve vyučování. Pokyny k jejich napravení přinášely směrnice vydané pro práci na našich školách v prvním

³² *Neuznání studií a zkoušek, akademických nebo jiných hodností, titulů a pod., získaných na německých, maďarských nebo slovenských vysokých školách po 17. XI. 1939 (Výnos MŠO z 12. VI. 1945, č. A-34.314-V).* Věstník MŠO 1, 1945, sešit 3, s. 24.

³³ *Národně závadné chování žactva středních škol a učitelských ústavů v době německé okupace (Výnos MŠO z 15. VI. 1945, č. A-37.942-III).* Věstník MŠO 1, 1945, sešit 6, s. 57–58.

³⁴ Podle § 4 dekretu prezidenta republiky z 19. května 1945, čís. 5 Sb. z. a. n.

³⁵ Výnos obsahoval také výčet trestů, kterými měli být žáci shledaní vinnými potrestáni. Šlo např. o ztrátu výhod, ztrátu platnosti vysvědčení získaného nátlakem i všech dalších vysvědčeních na ně navazujících, ztrátu uděleného stipendia i všech ostatních studijních výhod, vyloučení ze studia na dobu jednoho školního roku, vyloučení ze škol v příslušném místě, vyloučení ze škol v českých zemích.

³⁶ *Odčinění křivd způsobených v době nesvobody bývalým žákům české národnosti na obecných školách v pohraničním území (Výnos MŠO z 26. XI. 1945, č. A-113.392-II).* Věstník MŠO 1, 1945, sešit 12, s. 136.

³⁷ V pohraničním území byly po obsazení v roce 1938 postupně rušeny české měšťanské školy. Někde místo nich vznikaly šesti až osmitřídní obecné školy, takže někteří žáci české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti dokončili svou školní povinnost na obecné škole. Aby tito žáci mohli nabýt oprávnění, které poskytovala vysvědčení z měšťanské školy, ustanovovalo se, že žáci, kteří se prokážou potvrzením o tom, že jsou v ohledu státní a národní spolehlivosti bezúhonní, získají od ředitelství měšťanské školy v místě, kde ukončili svou školní povinnost na české obecné škole, doložku na propouštěcím osvědčení z obecné školy o tom, že jejich vysvědčení nabývá účinnosti, jako by s úspěchem ukončily odpovídající ročník měšťanské školy. Bývalí žáci jednotřídních a pětitřídních českých obecných škol a žáci německých škol v pohraničním území, kteří byli české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti, mohli nabýt oprávnění, které poskytovalo vysvědčení z měšťanské školy, podrobili-li se zkoušce z učiva měšťanské školy. K žádosti o připuštění k této zkoušce muselo být připojeno potvrzení o národní a státní bezúhonnosti. Bývalí žáci německých škol navíc museli připojit doklad o tom, že byli nuceni navštěvovat německou školu, zejména v místech, kde byla v době obsazení česká škola. O nápravě křivd v jiných případech poškození bývalých žáků české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti v pohraničním území měla rozhodovat na žádost poškozeného a na návrh okresního školního úřadu zemská školní rada.

³⁸ *Vysvědčení z jednoročního učebního kursu při měšťanské škole.* Věstník MŠO 2, 1946, sešit 7, s. 137.

poválečném školním roce.³⁹ Pro nový školní rok bylo vyžadováno mimořádné úsilí učitelů i žáků, tak aby byly ve vyučování napraveny alespoň nejtěžší škody způsobené ve vyučování za německé okupace tak, aby další školní rok již mohl být normální. Žákům měly být poskytovány rady, jak překonávat nesnáze, zároveň se ale mělo dbát na to, aby žáci plnili povinnosti jim ukládané. Ve školách se měl projevit nový duch jak v ideovém zaměření, tak v opravdové a co nejužší spolupráci všech složek: učitelů, žáků i rodičů. Do vydání podrobných předpisů byla stanovena některá základní pravidla, podle nichž se měli učitelé řídit. V prvním týdnu vyučování měli učitelé v jednotlivých předmětech zjistit stav vědomostí žáků. Poté se měli sejít k poradě a stanovit plán, jak v co nejkratší době, nejpozději do konce prvního klasifikačního období, doplnit vědomosti žáků v hlavních rysech na úroveň, které mělo být dosaženo na konci školního roku 1944/1945. Všimát si přitom měli především podstatných věcí nezbytných pro pochopení nového učiva. Ve třídách, kde počet zapsaných žáků umožňoval zřízení pobočky, se mělo, při zachování předpisů, přihlídnout při rozdělování žáků do poboček ke zjištěnému stavu vědomostí žáků. Tak měla práce v jednotlivých pobočkách pokračovat co nejúspěšněji. O rozdělení žáků do poboček nemělo rozhodovat nadání.

Výnos také informoval o zavedení předmětu politická výchova (později přejmenován na občanskou výchovu), v němž měl být, před vydáním přechodných osnov stanovujících podrobný cíl a úkol předmětu, podán „*žákovu věku přiměřený základní výklad a poučení o uspořádání naší lidově demokratické republiky, o orgánech lidové moci a o jejich úkolu při řešení hospodářských, kulturních a společenských potřeb našeho národa; výklad vládního programu; srovnání státního a hospodářského zřízení naší lidově demokratické republiky se státním a hospodářským zřízením SSSR i ostatních států*“.⁴⁰ Ředitelé se stávali odpovědnými za to, že tento předmět bude svěřen pouze učitelům s největší důvěrou žáků a národně i politicky osvědčeným. Aprobace přitom neměla rozhodovat.

Připomínána byla také možnost zasílat MŠO návrhy, které by vedly ke zlepšení stavu školství. Dokument konstatoval: „*Vždyť každý jest povinen přispěti ke zlepšení našeho školství a dáti k jeho prospěchu své nejlepší zkušenosti*“.⁴¹ Využíváno mělo být také zvýšené iniciativy žáků a rodičů. Dojít mělo k vybudování a řádnému začlenění žakovské samosprávy.

Další novinkou bylo zavedení pětidenního vyučovacího týdne na všech školách, kromě škol odborného směru a škol vysokých v roce 1946, a to v souladu s pětidenním pracovním týdnem.⁴² Pětidenní vyučovací týden byl ale v záříví opět zrušen.⁴³

V souvislosti se zavedením zimního času se zavádělo také nedílné dopolední vyučování na obecných a měšťanských školách.⁴⁴ Zavedeno mělo být právě na dobu trvání zimního času na školách, kde se to podle místních poměrů jevílo potřeba, a to po dohodě učitelského sboru s místní (újezdni) školní radou a rodičovským sdružením.⁴⁵

³⁹ *Směrnice pro školní práci na školách národních, středních a odborných všech směrů ve školním roce 1945/46 (Výnos MŠO z 3. IX. 1945, č. A-78.774-III.). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 8, s. 85–86.*

⁴⁰ Tamtéž, s. 85.

⁴¹ Tamtéž, s. 86.

⁴² *Pětidenní vyučovací týden na školách (Výnos MŠO z 23. I. 1946, č. 640 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, s. 25.* Rozvrhy měly být upraveny tak, aby tímto opatřením netrpělo vyučování. Nebylo-li možné zařadit všechny vyučovací hodiny do normálního rozvrhu hodin, měly být přeneseny na volné půldny nebo dočasně zredukován počet hodin některých předmětů. Na sobotu měly být soustředěny veškeré učitelské konference, všechny kurzy a další akce pro učitele, žakovská divadelní a filmová představení a exkurze tak, aby jimi nebylo rušeno vyučování.

⁴³ *Pětidenní vyučovací týden na školách – zrušení (Výnos MŠO z 28. II. 1946, č. 2 591 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 5, s. 92.*

⁴⁴ *Nedílné dopolední vyučování na obecných a měšťanských školách (Výnos MŠO z 10. XII. 1946, č. A-218 527-II.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 24, s. 488–489.*

Školský systém Československa v letech 1945–1948

Po osvobození státu došlo k obnovení předválečných typů škol. Nižší stupeň škol se nazýval školou obecnou (6–11 let), po jejímž absolvování měli žáci několik možností k pokračování ve studiu – vedle sebe existovaly vyšší obecné školy⁴⁶ (11–14 let), školy měšťanské (11–15 let) a různé typy škol středních⁴⁷ (srov. tabulku 1). Ke všem měšťanským školám byly připojeny tzv. jednorocní učební kurzy, kterými byly měšťanské školy prodlouženy na čtyřleté. Určeny byly těm, kteří chtěli ve studiu na měšťanské škole pokračovat do 15 let. Pro děti od 14 do 16 let, které dokončily osmý rok školní docházky na obecné škole, pokud se nevzdělávaly na školách učňovských, na lidových školách zemědělských nebo na jiných školách vyšších a odborných, měl být ve školním roce 1945/1946 také zřízen povinný kurz.⁴⁸ Prakticky tak byla zavedena devítiletá školní docházka, ze zákona však zůstávala osmiletá (kurzy nebyly povinné, jejich absolvování ale bylo doporučováno a osvobození od docházky do tohoto kurzu muselo být zdůvodněno a schváleno)⁴⁹. Ve sledovaném období dochází ke sblížení škol měšťanských a nižších středních škol (viz dále). V některých místech došlo ve školním roce 1945/1946 dokonce k organizačnímu sjednocení měšťanské a nižší střední školy. Tyto školy měly nést označení „*Jednotná škola druhého stupně (měšťanská a nižší střední)*“.⁵⁰ Svoji činnost obnovily také vysoké školy, v nichž mohli studenti z předválečného období dokončit studium ve zkrácených termínech.

⁴⁵ Při nedílném vyučování mohlo být vyučováno až šest vyučovacích jednotek za sebou. Zpravidla mezi třetí a čtvrtou vyučovací hodinou měla být dvacetiminutová přestávka, mezi ostatními vyučovacími hodinami pak desetiminutová přestávka. Na školách, kde bylo ze závažných příčin vyučování soustředěno na pět dnů v týdnu, se výjimečně povolovalo až sedm vyučovacích hodin za sebou. V nezbytně nutných případech se dovolovalo počet vyučovacích jednotek účelně omezit tak, aby zůstal nedotčen vyučovací cíl předepsaný učebními osnovami. Doporučovalo se také, aby bylo při nedílném dopoledním vyučování podáváno žákům podle možností teplé jídlo. Za tímto účelem bylo možné, zvláště ve vyšších třídách, posunout dvacetiminutovou přestávku mezi čtvrtou a pátou vyučovací hodinu.

⁴⁶ Měly se nacházet pouze v místech, kde děti pro vzdálenost nebo pro dopravní poměry nemohly docházet do měšťanské školy.

⁴⁷ S platností od 1. září 1945 se dekretem prezidenta republiky rušilo školné na státních středních školách. Viz *Dekret prezidenta republiky ze dne 21. září 1945, kterým se ruší školné na státních středních školách* (Sb. z. a n. 1945, č. 85, vyhlášen dne 15. října 1945). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 11, s. 115.

⁴⁸ Stejně jako jednorocní učební kurz při měšťanských školách měl být zřízen na základě „malého“ školského zákona z roku 1922. Věcný náklad na jednorocní učební kurzy při měšťanských školách i na povinné kurzy měly nést školní obce (újezdů), osobní náklad měl hradit stát. Tam, kde by zřizovací náklady přesahovaly finanční sílu školní obce (újezdu), bylo slibováno poskytnutí přiměřené podpory ze strany státu. Blíže *Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody* (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 5, s. 48–50.

⁴⁹ Blíže *Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1946/47* (Výnos MŠO z 24. V. 1946, č. A-118 834-II.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 10, s. 193; *Přijímání žáků do měšťanských škol ve školním roce 1947/48* (Výnos MŠO z 11. VI. 1947, č. 137 344-II.). Věstník MŠO 3, 1947, sešit 12, s. 317–318.

⁵⁰ *Jednotné školy druhého stupně (měšťanské a nižší střední). Přestup žáků ve školním roce 1945/46*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 4, s. 76.

Vysoké školy				
Zařízení pro výchovu učňů 14–16/17 let	Odborné školy 15–17/18 let	Klasické gymnázium 11–19 let	Reálné gymnázium 11–19 let	Reálka ⁵¹ 11–18 let
Vyšší obecná škola 11–14 let	Měšťanská škola, včetně JUK ⁵² 11–15 let			
Obecná škola 6–11 let				
Mateřská škola				

Tabulka 1: Školská soustava v Československu v letech 1945–1948 (upraveno podle KOVÁŘÍČEK, V. – KOVÁŘÍČKOVÁ, I.: *Vývoj školských soustav v českých zemích. Olomouc 1989, s. 56*).

Právní pořádek na obecných a měšťanských školách byl obnoven zvláštním výnosem.⁵³ Pozornost v něm byla věnována také odčinění křivd způsobených žákům těchto škol v době nesvobody.⁵⁴ Nejpozději na začátku školního roku 1945/1946 měli být převedeni do příslušné třídy měšťanské školy všichni schopní žáci, kteří ve školním roce 1944/1945 navštěvovali šestý až osmý ročník obecné školy a žáci, kteří byli z rasových nebo politických důvodů v době nesvobody vyloučeni z docházky do měšťanské (hlavní) či obecné školy, nebo kteří se bez své viny zdrželi v postupu na bývalé hlavní škole. Těmto žákům měla být věnována zvláštní pozornost.⁵⁵ Ředitelství a správy škol měly dbát na to, aby na obecných školách nezůstal žádný skutečně schopný žák z toho důvodu, že jeho rodiče neměli dostatek finančních prostředků ke studiu na jiné škole.⁵⁶ Další výnos⁵⁷ upravoval péči o žáky měšťanské školy, kteří byli převedeni

⁵¹ Reálky zanikly vydáním přechodných učebních osnov pro školní rok 1945/1946. Nahrazeny byly technickými větvemi na školách druhého a třetího stupně.

⁵² Jednoroční učební kurz.

⁵³ *Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.).* Věstník MŠO 1, 1945, sešit 5, s. 48–50. Výnos uváděl v příloze seznam zrušených vládních nařízení a výnosů bývalého ministerstva školství a národní osvěty, později ministerstva školství z doby nesvobody zrušené ustanovením odst. 2, čl. I ústavního dekretu prezidenta republiky ze dne 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku. Jednalo se o výnosy a nařízení, kterými byl za nacistické okupace deformován český školský systém.

⁵⁴ Křivdy způsobené za války byly odstraňovány také na ostatních typech škol. Perzekvovaní studenti středních a odborných škol mohli složit maturitu v létě a na podzim roku 1945.

⁵⁵ Tam kde to bylo možné, měli být tito žáci zařazeni do zvláštních pobočných tříd nebo alespoň do zvláštních skupin ve třídě. Jejich klasifikace na konci školního roku 1944/1945 měla být provedena s přihlédnutím k jejich klasifikaci na škole obecné v prvním pololetí školního roku, což mělo být na vysvědčení výslovně poznamenáno. Žáci internovaní, žáci z pohraničí nebo žáci, kteří nebyli vůbec vyučováni, neměli být „třídění“ v předmětech, v nichž by museli být klasifikováni známkou pět. Pro tyto žáky mělo být využito příslušných paragrafů školního a vyučovacího řádu ale s tím rozdílem, že zkoušku, na jejímž výsledku závisí, může-li žák postoupit do vyšší třídy nebo do vyššího oddělení, mohli tito žáci vykonat až koncem prvního pololetí školního roku 1945/1946.

⁵⁶ O sociální podporu takových žáků, zejména žáků jednoročních učebních kurzů, se měly postarat školy u národních výborů a rodičovských sdružení. Pokud místní prostředky nestačily, mohlo ve výjimečných případech předkládat ředitelství měšťanských škol odůvodněné a doložené návrhy prostřednictvím příslušných okresních školních rad MŠO.

⁵⁷ *Péče o žáky měšťanské školy, kteří byli převedeni do vyšších tříd této školy z obecné školy (Výnos MŠO ze 17. I. 1946, č. A-55 361-II.).* Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, s. 14–15.

do vyšších tříd této školy z obecné školy.⁵⁸ Pozornost byla věnována také zápisu a přijímacím zkouškám na střední školy ve školním roce 1945/1946.⁵⁹

Ve školním roce 1945/46 neměly být původně otevřeny první ročníky měšťanských a středních škol.⁶⁰ Po žádostech rodičů bylo toto ustanovení upraveno a první ročníky těchto škol směly být otevřeny, přihlásil-li se do nich dostatečný počet žáků.⁶¹

To, že nebyly ve školním roce 1945/1946 otevřeny při některých měšťanských školách první ročníky, znamenalo problémy, které bylo třeba řešit.⁶² Žáci, kteří byli prohlášeni za nezpůsobilé postoupit do vyššího ročníku, by za normálních okolností zůstali ve stejném ročníku na těžší škole. Nyní ovšem mohl tento ročník na škole chybět. O tom, do které třídy budou tito žáci zařazeni, měla po bedlivém zhodnocení všech možných okolností rozhodnout učitelská porada. Žákům, u nichž se dalo předpokládat, že „podle jejich věku, všeobecné zralosti, píle a pracovitosti“, budou schopni s úspěchem pokračovat ve vyšším ročníku měšťanské školy, mohla být po

⁵⁸ Učitelé měli pro tyto žáky volit vhodné vyučovací prostředky. Učivo mělo být přizpůsobeno stupni opoždění a přirozenému pracovnímu tempu těchto žáků tak, aby nedocházelo k přetížení nebo ke vzniku pocitu méněcennosti. K základům předepsané látky z učiva předcházejících tříd se mělo dospívat pomocí doučování nezbytných poznatků. Při tvorbě pracovních skupin v rámci tříd mělo být stále přihlíženo k individuálním potřebám jednotlivých žáků. Náležitá pozornost měla být věnována vzájemnému vztahu spolužáků. Při klasifikaci těchto žáků mělo být přihlíženo především k píli a rozsahu osvojených poznatků při srovnání se stavem vědomostí na začátku školního roku. Přitom měl být brán zřetel na to, aby přísné třídění těchto žáků nevedlo k jejich společenské, sociální a duševní izolaci. Přeažazení těchto žáků do nejbližšího nižšího ročníku měšťanské školy bylo možné provést jen ve zcela výjimečných případech, pokud žák projevoval mimořádně malou píli a slabý prospěch ve většině předmětů, a to po jednomyslném usnesení učitelské porady a jen se souhlasem rodičů (zákonných zástupců žáka).

⁵⁹ *Zápis a přijímací zkoušky do středních škol pro školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 19. VII. 1945, č. A-54.757-III.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 5, s. 53–54. Žáci, kteří ukončili ve školním roce 1944/1945 první ročník měšťanské školy nebo pátý ročník obecné školy s prospěchem a měli na vysvědčení z této třídy v naukových předmětech trojku či lepší známku, mohli být na přání rodičů přijati ve školním roce 1945/1946 do druhého ročníku střední školy bez jakékoliv zkoušky. Výnos zároveň upravoval přijetí schopných žáků ke studiu na středních školách, kteří na tyto školy nemohli být přijati za německé okupace. Tito žáci měli vykonat v prvních dnech školního roku 1945/1946 přijímací zkoušky. K jejich způsobilosti ke studiu na střední škole se měla vyjadřovat také národní škola.

⁶⁰ *Obnovení právního pořádku na obecných a měšťanských školách a odčinění křivd, způsobených žákům těchto škol v době nesvobody (Výnos MŠO z 16. VII. 1945, č. A-26.222-II.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 5, s. 48–50; *Zápis a přijímací zkoušky do středních škol pro školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 19. VII. 1945, č. A-54.757-III.)*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 5, s. 53–54. Žáci, kteří byli ve školním roce 1944/1945 zařazeni do čtvrtého ročníku obecné školy, se měli zařadit ve školním roce 1945/1946 do pátého ročníku obecné školy. Způsobilí žáci, kteří byli ve školním roce 1944/1945 zařazeni do pátého ročníku obecné školy, měli být od počátku školního roku 1945/46 zařazeni do druhého ročníku měšťanské školy.

⁶¹ *Otevření I. třídy středních a měšťanských škol ve školním roce 1945/46 (Výnos MŠO z 11. VIII. 1945, č. A-61.129-III.)*. Věstník MŠO, 1, 1945, sešit 6, s. 63–64. Ředitelé středních a měšťanských škol v témže místě se měli podle počtu přihlášených dětí dohodnout, kde bude první ročník otevřen. Přehled hodin a osnovy prvních ročníků středních a měšťanských škol měly být nově společné. V místech, kde byla vedle měšťanských škol také střední škola, mělo být vyučování v prvním ročníku svěřeno vynikajícím učitelům z obou typů těchto škol. Umožněno mělo být, aby i ostatní učitelé těchto škol zajímající se o myšlenku jednotné školy, mohli v těchto třídách hospitovat. O získaných zkušenostech v těchto třídách měly zemské školní rady předložit MŠO souhrnné zprávy. Do prvních ročníků směly být přijaty děti, které s prospěchem dokončily pátý ročník obecné školy či splňovaly věkovou podmínku 11 let, ukončily ve školním roce 1944/1945 čtvrtý ročník obecné školy a vykonaly přijímací zkoušku z češtiny a počtů z učiva pátého ročníku obecné školy. Pro školní rok 1946/1947 měli být do měšťanských škol přijímáni ti žáci, kteří s úspěchem dokončili pátý ročník obecné školy. Přijímací zkouška se již nekonala. Stejně tak bylo možné přijmout bez zkoušky do vyšších ročníků měšťanské školy žáky šestých až osmých ročníků obecné školy a to pokud učitelská porada měšťanské školy uznala podle posledního vysvědčení žáků a podle vyjádření učitelské porady obecné školy, že se tito žáci budou moci s úspěchem účastnit vyučování. Učitelská porada měšťanské školy měla také rozhodnout, do které třídy tyto žáky zařadí. Zpravidla to měla být třída, která odpovídala nejbližší vyššímu ročníku obecné školy, který žák s úspěchem ukončil.

⁶² *Srov. Měšťanské školy, zařazení a postup žactva v školním roce 1946/47*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 14, s. 295.

prázdninách povolena opravná zkouška. Chybějící ročník mohl být na škole také nově zřízen.⁶³ Pokud propadnuvší žáci nebyli prohlášeni za způsobilé postoupit do vyššího ročníku a chybějící ročník na jejich škole zřízen nebyl, mohli být učitelskou poradou dokonce zařazeni do nižšího ročníku.

Opět se měnil také nejvyšší povolený počet dětí ve třídách obecných a měšťanských škol.⁶⁴ Rušil se výnos⁶⁵ z válečného období povolující na českých obecných a měšťanských školách nejvyšší možné počty dětí zaváděné podle malého školského zákona z roku 1922 (nejvyšší počet žáků na obecných jednotřídních školách byl stanoven na 50 a ve třídách vícetřídních obecných škol a škol měšťanských na 60 žáků) a až do dalších úprav vstupoval v platnost zákon z roku 1937⁶⁶ stanovující nejvyšší počet žáků ve třídách obecných a měšťanských škol na 45 žáků na jednu třídu. Výnos⁶⁷ reagoval také na skutečnost, že v době okupace docházelo k nespravedlivému rušení a spojování tříd či nezřizování zákonem vyžadovaných tříd. Protože pro značný časový odstup již nebylo možné zjišťovat, zda by ta která třída právně dosud trvala, měly být ponechány třídy již zřízené, zatímní třídy pobočné nebo postupné měly být zřizovány, přestoupil-li počet žáků v některé třídě číslo 45. Učebny měly být jednotlivým třídám přidělovány tak, aby žádná učebna nebyla přeplněna. Zřejmá byla také snaha dohnat škody ve výchově a vzdělávání žáků způsobené válečným stavem. Proto mělo být, bylo-li to možné, zavedeno skupinové vyučování v rámci tříd nebo zvláštních oddělení.⁶⁸

Další novinkou bylo zakládání vzorových mateřských, obecných, pomocných a měšťanských škol.⁶⁹ Tyto školy měly být vybudovány ve všech školních okresech⁷⁰ a měly sloužit k povznesení úrovně našich škol. Vytvořením těchto škol měla být podnícena zdravá soutěživost ostatních škol a místních činitelů, od čehož byl očekáván nárůst počtu vzorových škol. Zpomínáno nemělo být na to, že „označením ‚Vzorová škola‘, kterého lze používat jen v interním administrativním styku, má se hodnotit jen nejvyšší stupeň úsilí o vytvoření dokonalé školy, a to především v základním poměru k žákům. Za vzorovou nebude proto možno pokládati školu, kde tento základní zřetel nahrazuje jen formální dokonalost didaktická, methodická, organizační apod.“⁷¹ Vzorové školy měly soustřeďovat pokud možno relativně nejlepší pracovní postup

⁶³ Ve školním roce 1946/1947 mohl být v místech, kde ve školním roce 1945/1946 nebyl první ročník při měšťanských školách, zřízen druhý ročník měšťanské školy, bylo-li zde více než 20 žáků, kteří by tuto třídu navštěvovali.

⁶⁴ *Obnovení právního pořádku v organizaci obecných a měšťanských škol se zřetelem na nejvyšší počet dětí ve třídě* (Výnos MŠO z 24. VIII. 1945, č. A-75.242-II.). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 7, s. 71–72.

⁶⁵ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty (dále pouze MŠANO) ze dne 1. července 1941, č. 81.882-I o změnách v organizaci českých obecných a měšťanských škol se zřetelem ke zvýšení počtu žáků ve třídách těchto škol.* Věstník MŠANO 23, 1941, sešit 7, s. 233–234.

⁶⁶ *Zákon ze dne 26. června 1937, č. 176 Sb. z. a n., kterým se mění zákon ze dne 13. července 1922, č. 226 Sb. z. a n., o školách obecných a měšťanských.* Věstník MŠANO 19, 1937, sešit 8, s. 230–231.

⁶⁷ *Obnovení právního pořádku v organizaci obecných a měšťanských škol se zřetelem na nejvyšší počet dětí ve třídě* (Výnos MŠO z 24. VIII. 1945, č. A-75.242-II.). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 7, s. 71–72.

⁶⁸ Při povolování zatímních tříd a zvláštních oddělení mělo být přihlíženo ke stavu učitelů, k počtu učeben, jejich rozměrům a k tomu, zda by následně nebylo nutné zavést pro nedostatek školních místností střídavé polední vyučování.

⁶⁹ *Vzorové školy mateřské, obecné, pomocné a měšťanské* (Výnos MŠO z 25. I. 1946, č. A-173 761/45-II.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 3, s. 40.

⁷⁰ Na počátku školního roku 1946/1947 mělo vzorové národní školy ze 113 okresů v zemi České 79 okresů a ze 48 okresů v Moravskoslezské zemi 36 okresů. K uvedenému datu bylo celkem 229 vzorových škol obecných (v zemi České 151 a v zemi Moravskoslezské 78) a 128 vzorových škol měšťanských (82 v České zemi a 46 v Moravskoslezské zemi). Viz *Vzorové školy* (Č. A-269 008/46-II z 3. II. 1947). Věstník MŠO 3, 1947, sešit 6, s. 136.

⁷¹ *Vzorové školy mateřské, obecné, pomocné a měšťanské* (Výnos MŠO z 25. I. 1946, č. A-173 761/45-II.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 3, s. 40.

v okrese a poskytovat učitelům konkrétní vzor dobré vnitřní práce. Budova, vnitřní zařízení a vybavení školy přitom neměly být rozhodujícími.⁷²

Pojednání Václava Příhody o učebních osnovách

Hlavní zásady chystaných učebních osnov vytyčil Václav Příhoda, jehož pojednání, uveřejněné ve *Věstníku MŠO*, můžeme považovat za jakousi předmluvu chystaných osnov.⁷³ Pojednání obsahuje obecné principy nového osnování a zvláštní principy pro jednotlivé stupně škol. Podle Příhody měly být osnovy prodechnuty zásadami, které vyhlásil ministr školství Zdeněk Nejedlý na manifestační schůzi učitelstva 11. června 1945. Jednalo se o tyto zásady: zestátnění veškerého školství, jednotný školský systém a vysokoškolské vzdělání učitelů. Pro vytvoření osnov jednotlivých školských stupňů měly být vytvořeny komise. Zpracování osnov se měly účastnit zástupci všech učitelských stupňů.

Příhoda nesdílel představu, že by nové osnovy měly vycházet z osnov předválečných. Předválečné škole bylo vytýkáno rozdělení školství na několik typů škol, kde byla mládež diferencována nejen výchovně a výukově, ale také sociálně a hospodářsky.⁷⁴ Školy měly být nově jednotné, společně měli být vyučováni chlapci i dívky, žáci všech stupňů nadání.

Příhoda rozlišoval dvě hlediska v chápání jednotné školy – mechanické a organické. V mechanicky chápané jednotné škole by byly pro všechny žáky stanoveny stejné předměty ve stejném rozsahu. Podle Příhody je takový postup neracionální. Nové osnovy měly být proto podle Příhody postaveny na hledisku organické jednoty, která vycházela z toho, že do škol chodí žáci různých stupňů nadání, čemuž měl být přizpůsoben výběr předmětů a rozsah i obsah každého z předmětů. Na jednotném základě školství proto měla následovat diferenciaci. „*Školská soustava, která by nepodporovala speciální zaměření žactva, ochuzovala by národ o nejcennější přínos jeho jednotlivých členů.*“⁷⁵ Proto mělo být podporováno speciální nadání žáků, více měli být žáci vzděláváni v těch oborech, v nichž mohli být společností prospěšnější. Příhoda tedy navrhoval pozitivní, tj. na přednosti žáka orientovaný výběr.⁷⁶ Zavedeny proto měly být orientační (rozdílové, diferenciacní) předměty.⁷⁷ Příhoda tedy prosazoval jednotnou vnitřně diferencovanou školu.

Další zásadou, podle které měly být připravovány nové osnovy, byla podle Příhody zásada pracovní školy. Osnovy měly být koncipovány tak, aby umožňovaly samostatnou práci žáků a podporovaly přemýšlení o jevech. Žákům nemělo být předkládáno tradiční učivo, které by si pamětně osvojovali. Naopak měli být stavěni před problémy, které by samostatně řešili. Další zásadou, ze které měly připravované osnovy vycházet, byla zásada společenské školy – výchova měla vést ke spolupráci. Zatímco v pracovní škole mělo být učení individualizováno, výchova měla být kolektivizována. Příhoda volal také po racionalizaci (rozumové organizaci) školní práce. Školní činnosti měly být plánovány přesně a spořádaně tak, aby bylo šetřeno s časem a energií žáků a učitelů a dosahováno co nejúspěšněji co nejvyšších výchovných a učebních výsledků.

⁷² *Vzorové školy (Č. A-269 008/46-II z 3. II. 1947)*. Věstník MŠO 3, 1947, sešit 6, s. 136.

⁷³ PŘÍHODA, V.: *Učebné osnovy*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 4, s. 27–31.

⁷⁴ Srov. ŠMEJKALOVÁ, M.: *Čeština a škola – úryvky skrytých dějin. Český jazyk a jeho vyučování na středních školách. 1918–1989*. Praha 2010, s. 233.

⁷⁵ PŘÍHODA, V.: *Učebné osnovy*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 4, s. 28.

⁷⁶ VÁŇOVÁ, R.: *Václav Příhoda a jeho poválečné snahy o školskou reformu (1945–1948)*. In: Vališová, A. et al.: *Historie a perspektivy didaktického myšlení*. Praha 2004, s. 86.

⁷⁷ Blíže PŘÍHODA, V.: *Učebné osnovy*. Věstník MŠO 1, 1945, sešit 4, s. 28.

Ačkoli zdaleka ne všechny principy uváděné v Příhodově pojednání se nakonec objevily v nových osnovách, považujeme jejich nastínění za důležité k pochopení úvah nad podobou nových učebních osnov připravovaných ve sledovaném období.

Výuka dějepisu před vydáním přechodných osnov

Podobu výuky nejen vyučovacího předmětu dějepis bylo třeba po osvobození upravit ještě před vydáním nových osnov. Bylo tak učiněno pomocí prvních poválečných výnosů, které odstraňovaly z našeho školského systému deformace zavedené za německé okupace. Podle výnosu⁷⁸ vydaného ještě v květnových dnech roku 1945 byla po přechodnou dobu ponechána povinnost napravovat deformace ve vyučování způsobené německou okupací na samotných učitelích. Výnos také konstatoval, že zatím nebyly vydány bližší pokyny ani o vyučovacím čase, rozdělení hodin a plánování vyučovací látky. Očekávalo se, že tyto věci iniciativně vyřeší učitelé podle místních poměrů.

Podobu vyučování dále upravoval výnos vydaný k zahájení vyučování na českých školách v osvobozené republice.⁷⁹ S okamžitou platností se rušily všechny předpisy vydané školními úřady po 30. září 1938, pokud byly v rozporu s duchem Československé republiky a nevyhovovaly novým poměrům. Do vydání nových opatření se mělo na našich školách vyučovat v duchu a podle vnitřní náplně předválečných osnov – na obecných školách podle osnov z roku 1933, na měšťanských školách podle osnov z roku 1932. Učivo mělo být přizpůsobeno novým společenským, politickým, národním a státním poměrům. Při vyučování mělo být dbáno především na to, aby v hlavních vyučovacích předmětech byly vyplněny mezery a napraveny škody, které vznikly častým přerušováním vyučování, vyloučením některých předmětů (dějepis, literární historie), omezením učiva (zeměpis) a nejistotou a neklidem zejména v poslední době před vydáním výnosu. Na nižším stupni obecné školy měla být věnována zvláštní péče českému jazyku (čtení), psaní a počítání, na středním stupni kromě toho ještě nejdůležitějším věcem z vlastivědy, na vyšším stupni obecné školy a na měšťanské škole kromě českého jazyka hlavním poznatkům ze zeměpisu, dějepisu, počtů a měřiv. Učivo ostatních předmětů mělo být omezeno na nezbytně nutnou míru. Takto získaného času mělo být využito k prohlubování výše zmíněných předmětů. Výnos stanovoval také náplň vyučovacího předmětu dějepis: „*V dějepise seznamte žactvo s nejdůležitějšími obdobími českých dějin a nejvýznamnějšími událostmi v dějinách jiných národů, zejména slovanských a Sovětského svazu, pokud měly vliv nebo se nějak dotýkaly dějin českého národa. Mimo to poučte žactvo o příčinách, vzniku a průběhu druhé světové války, o jejich následcích a o úsilí národů, která zabezpečiti trvalý mír a povznést kulturní, sociální a hospodářskou úroveň lidu.*“⁸⁰

Rušily se také normy z válečného období, které zastavovaly zkoušky z dějepisu a zeměpisu při zkoušce učitelské způsobilosti pro měšťanské školy a od podzimu roku 1945 se znovu zaváděly zkoušky z těchto předmětů pro budoucí učitele tohoto typu školy.⁸¹

⁷⁸ *Učitelstvu všech druhů škol a všem ostatním zaměstnancům školské a osvětové správy (Č. 2385/45 pres. z 12. V. 1945). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 1, s. 5.*

⁷⁹ *K zahájení vyučování na českých školách v osvobozené Československé republice (Výnos MŠO z 21. V. 1945, č. 26.225-I). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 2, s. 9.*

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ *Zkoušky učitelské způsobilosti z I. odboru pro měšťanské školy. Obnovení zkoušek z dějepisu a zeměpisu (Výnos MŠO z 24. VII. 1945, č. A-28.329-II.). Věstník MŠO 1, 1945, sešit 6, s. 61.*

Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední

Pro školní rok 1945/1946 byly vydány přechodné učební osnovy určené pro školy obecné, měšťanské a střední.⁸² Osnovy nevycházely z osnov z let předválečných. Jak bylo uvedeno výše, bývá sledované období někdy označováno, jako období bojů o jednotnou školu, která by všem dětem zajistila stejný základ vzdělání a stejný přístup k dalšímu vzdělání. Za první částečný krok k jejímu uskutečnění můžeme považovat právě vydání přechodných učebních osnov, které byly vydány společně pro školy všeobecně vzdělávací všech tří stupňů. Tak byla jednotnost školské soustavy vyjádřena alespoň formálně. Přechodnými učebními osnovami došlo ke sblížení měšťanských škol s nižšími středními školami (blíže v části věnované měšťanským školám). K vytvoření jednotné školy ať už diferencované či nediferencované ve sledovaném období nedošlo.

Přechodné osnovy byly zpracovány „v duchu vládního programu, který vyžaduje důsledné demokratisace škol, aby byl veškeré mládeži umožněn přístup k vyššímu vzdělání a aby byl zlidověn systém výchovy a povaha kultury“. Na základě těchto osnov měly učitelé sbory vypracovat podrobné přehledy učiva, v nichž by se organicky navázalo na probíranou látku v jednotlivých ročnících. Pokud se v prvním pololetí vyučovalo v některých předmětech odchylně od těchto osnov, mělo být v podrobných přehledech učiva přihlédnuto k tomu, aby látka stanovená osnovami byla do konce školního roku v hlavních rysech probrána.

Novými osnovami dostávaly naše školy „novou náplň, konkrétní jednotný program ve vyučování i ve výchově a začleňují se přímo do výstavby nové, lidově demokratické republiky, aby pracovali společně s pracujícím lidem na její hospodářské, sociální a kulturní obnově a výstavbě“.⁸³ Nová škola měla být školou lidově demokratickou, uplatňovat se v ní měl princip jednotného osnování vzdělání. Nové vzdělání mělo být neseno „novým pojetím lidově demokratické společnosti a naší pospolitosti, bratrstvím Čechů a Slováků, novým pojetím slovanství a těsným přátelstvím se Sovětským svazem“.⁸⁴ Tím vším měla být naše škola školou politickou. Toto nové poslání měla škola plnit ve stálé a nejužší spolupráci s orgány lidové moci, představené národními výbory a lidovými organizacemi, především rodičovskými sdruženími a učitelskými radami. Tak měly být naplněny požadavky vyčtené *Košickým vládním programem* (viz výše). Mělo dojít nejen ke zlidovění školy, k jejímu naplnění novým duchem a k provedení důsledné revize ideologicko-kulturního programu. Naše školy se měly orientovat „ve smyslu našeho těsného přátelství a spojenectví“ na SSSR a ostatní slovanské státy. Klád se tedy důraz na „výchovu politickou, státní, brannou, národní, lidovou a sociální [...]“.⁸⁵ Touto výchovou měly být prolunty všechny vyučovací předměty, mezi nimi pak zvláště kromě dalších také dějepis.

Aby byly školy změněny na lidově demokratické, měly se stát politickými. Proto se měly školy stát předmětem veřejného zájmu. Jako nový předmět se zaváděla politická výchova (později přejmenovaná na občanskou výchovu), která měla být projevem nové orientace našich škol. Nově se zavádělo také vyučování ruskému jazyku, který získal v osnovách významný prostor (vyučován měl být od čtvrtého ročníku obecné školy, ve všech třídách škol druhého stupně).

Ve smyslu *Košického vládního programu* měla být revidována učební látka, učiněn z ní měl být přísný výběr, vypuštěno mělo být vše, co odporovalo zásadám o čistě našich škol a jejich

⁸² *Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.)*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, s. 12.

⁸³ *Přechodné učební osnovy pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.)*. Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, příloha, s. 2.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž.

novému duchu, ale také to, co by mohlo mládež „svěsti na scesti“, nebo to, co pro ni bylo bezvýznamné.

Osnovy obsahovaly také metodické poznámky. Zdůrazňována byla potřeba výchovy poznávacích schopností, kritického myšlení a pracovní samostatnosti a tvořivosti. Zamezit se mělo bezduchému memorování nebo odřikávání látky. Pokud se nedostávalo učebnic a pomůcek, měli se je učitelé snažit nahradit vhodnou, účelnou a podnětnou pracovní metodou. Učitelé si měli sami doplňovat vzdělání, měli být ve stálém styku s děním doby a s činností „orgánů lidové moci“. V jejich duchu měli vést a vychovávat mládež, přihlížejíce přitom ke stupni jejího myšlenkového vývoje. Učitelé se měli snažit o to, aby byla pozvednuta pracovní morálka žáků a aby mládež měla kladný a iniciativní poměr k práci a „uvědoměle se začlenila do národního celku budujícího novou, lidově demokratickou školu a republiku“.⁸⁶ Voláno bylo po zvýšení všeobecné úrovně našich škol. „*Jen mobilisováním všech iniciativních a tvořivých sil školských pracovníků, mládeže a lidu a mobilisováním všech prostředků školní práce a zvýšením pracovní morálky bude naše nová lidově demokratická škola moci zdolati všechny naléhavé úkoly, dosáhnouti zlepšení vši školské práce a tím i zvýšené úrovně vzdělání naší mládeže a lidu.*“⁸⁷

Osnovy obsahovaly také rozdělení postupných ročníků obecných škol do tříd a oddělení, poznámky pro málotřídní školy a pokyny pro vytvoření rozvrhu hodin.⁸⁸ Pokud to vyžadovaly zvláštní vyučovací a výchovné zřetele, mohly se vyučovací hodiny v rozvrhu přemístit, spojit nebo i jinak seskupit tak, aby bylo snáze dosaženo zamýšleného cíle.

Pro každý vyučovací předmět byl stanovován celkový počet týdenních hodin. Neurčovalo se ale, má-li se vyučovat v půlhodinách, hodinách nebo ve větších časových jednotkách. Učitelské sbory měly podrobnější rozdělení stanoveného vyučovacího času provést co nejúčelněji se zřetelem k místním poměrům.

a) Obecné školy

Dějepis byl na obecných školách společně s učením o vlasti, učením o přírodě, zeměpisem, přírodopisem a přírodopisem řazen mezi tzv. věcné nauky. Dějepisu zůstal na tomto typu škol zachován společný počet hodin dohromady se zeměpisem. Oba předměty byly nasazeny v šestém až osmém ročníku obecné školy, v každém z těchto ročníků připadaly na oba předměty dohromady tři vyučovací hodiny týdně (srov. tabulku 2). Změnil se tedy počet hodin stanovený těmto předmětům směrnicemi z roku 1942,⁸⁹ které oběma předmětům přisuzovaly v pátém až osmém ročníku obecné školy po dvou hodinách týdně, a obnovil se tak v tomto ohledu stav podle osnov z roku 1939.⁹⁰ Zemské školní rady mohly, uznaly-li to za potřebné, počet týdenních vyučovacích hodin podrobněji upravit pro málotřídní školy.

Učební osnovy jednotlivých vyučovacích předmětů se vydávaly pouze pro nižší (1.–3. ročník) a střední (3.–5. ročník) stupeň obecných škol.⁹¹ Pro vyšší stupeň obecných škol (6.–8. ročník), který navštěvovali žáci stejného věku jako školy měšťanské, se mělo užít osnov škol

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 3–4.

⁸⁹ *Výnos Ministerstva školství ze dne 29. července, č. 78.307-I, kterým se vydávají směrnice pro vyučování na obecných a hlavních školách s českým vyučovacím jazykem ve školním roce 1942/43.* Věstník MŠANO 24, 1942, sešit 8, s. 281–284.

⁹⁰ *Normální učební osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednorocní učební kursy, připojené k těmto měšťanským školám, v Čechách a na Moravě.* Výnos MŠANO ze dne 27. července 1939, č. 98.000-1. Příloha Věstníku MŠANO 21, 1939, sešit 8.

⁹¹ Třetí ročník byl přechodným útvarem mezi nižším a středním stupněm obecných škol.

	Ročník								
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
zeměpis	}	-	-	-	-	-	3	3	3
dějepis		-	-	-	-	-	3	3	3

Tabulka 2: Hodinová dotace určená dějepisu a zeměpisu na školách obecných podle přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, příloha, s. 5.

druhého stupně (tj. měšťanské a nižší střední školy). Také učivo dějepisu v 6.–8. ročníku obecné školy mělo být v podstatě učivem 1.–4. ročníku školy druhého stupně (viz dále). Učivo těchto škol se mělo pro obecné školy podle nutné potřeby přiměřeně upravit se zřetelem na poměry a možnosti tohoto typu školy. Pečlivým výběrem učební látky měli žáci získat základní poznatky zejména z těch předmětů, kterým se v minulých letech neučili, tj. zeměpisu a dějepisu. Podrobnější výběr a rozsah učiva pro žáky vyššího stupně mohly určit zemské školní rady po dohodě s Výzkumným pedagogickým ústavem.

Podrobné učební osnovy (rozvržení učiva na menší časové jednotky) pro jednotlivé školy měly vypracovat místní učitelské porady nebo okresní pedagogické sbory za součinnosti školních inspektorů. Dohodnout se na nich měly podle jednotlivých druhů škol tak, aby byla ve školním okrese (dozorčím obvodě) zachována žádoucí jednotota. Dbáno mělo být na to, aby podrobné osnovy nebyly přeplňovány nepodstatnými věcmi a nezabíhaly do přílišných podrobností.

b) Měšťanské školy

Vydáním přechodných osnov došlo k obsahovému sblížení škol měšťanských a nižších středních. První dva ročníky obou typů škol měly stejné osnovy, ve třetí a čtvrté třídě se tyto školy dělily na dvě větve – studijní (s latinou) a technickou (bez latiny). Každá větev měla vlastní studijní plán, objevovaly se v nich tzv. rozdílové předměty, které měly zajistit rozvoj zvláštních zájmů a nadání žáků a poskytnout jim hlubší přípravu pro další odborné vzdělání. Měšťanská škola převzala některé předměty nižší střední školy a to jak názvem, tak převážně i obsahově. Oba typy škol si ale i nadále zachovaly svoji organizační samostatnost.

Na školách druhého stupně byl dějepisu poprvé určen určitý počet týdenních vyučovacích hodin (srov. tabulku 3) určených pouze dějepisu, nikoli dohromady pro dějepisu a zeměpis (na obecných školách zůstal určen stále společný počet hodin pro oba předměty, viz výše). Dějepisu byly ve všech ročnících, s výjimkou čtvrtého ročníku, určeny dvě vyučovací hodiny týdně. Ve čtvrtém ročníku připadly dějepisu tři týdenní vyučovací hodiny.

	Ročník						Jednoroční učební kurz
	I.	II.	III.		IV.		
			technická	studijní	technická	studijní	
dějepis	2	2	2	2	3	3	2

Tabulka 3: Hodinová dotace určená dějepisu na školách druhého stupně (nižší střední a měšťanské školy) podle přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, příloha, s. 23.

Změnil se také cíl vyučovacího předmětu dějepis (srov. tabulku 4).

Cílem a úkolem dějepisu jest věcně správným poznáním osudů českého lidu v souvislosti s osudy ostatních slovanských a středoevropských národů upevňovati uvědomělý postoj mládeže k současné výstavbě lidově demokratické republiky a k současnému hospodářsko-politickému životu ostatního světa.

Věcně správné poznání těchto osudů je podmíněno správným oceněním a zhodnocením určujícího vlivu hospodářsko-politických sil na dynamiku a směr dějin.

Za nacistické okupace byly dějiny českého a slovenského lidu ze školy vymýceny, poznání hlavních sil a jejich tendencí bylo skreslováno a zatemňováno, a proto letošním školním rokem se odčiňují tyto škody na vzdělání české mládeže a vyučování dějin vychází z dějin českých, navazujíc na hlavní souvislosti dějin slovanských a světových.

Tabulka 4: Cíl a úkol vyučovacího předmětu dějepis na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy) podle přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, příloha, s. 33.

Ve školách druhého stupně (měšťanské, včetně jednoročních učebních kurzů, a nižší střední školy) měly být v dějepise probrány obrazy z dějin českého národa od pravěku do přítomnosti (viz tabulku 5). Šlo přitom o určité provizorium, kdy látka nebyla rozdělena do jednotlivých ročníků. V tématech, která měla být v dějepise probírána, najdeme značný posun proti předcházejícím dobám. Zásadní místo zaujímaly národní dějiny. Poze okrajová pozornost měla být v prvním poválečném školním roce věnována světovým dějinám. Významné místo získávají hospodářské a sociální dějiny (vlastnictví majetku a půdy, sociální nerovnosti apod.).

Pravěk našich zemí

1. Počátky evropského lidstva, naše země v starší době kamenné (lovecké tlupy), žádné vlastnictví půdy.
2. Naše země v mladší době kamenné (pastevci a rolníci), první usedlíci a jejich kultura, počátky společného vlastnictví půdy, není vykořisťovaných tříd, zřízení rodové.
3. Naše země v době bronzové a železné (Společenství rodové roste na kmenové. Počátky soukromého vlastnictví, počátky sociálních nerovností, počátky vykořisťování slabých silnými. Vznik otrokářství.).
4. Naše země před vstupem do dějin (Keltové a Germáni u nás). Půda počíná přecházeti z valné části do soukromého majetku. Otrokářství vzrůstá. Počátky dobovačných a loupeživých válek. Rozlišování třídy pracujících, třídy bojovníků (pánů) a kněží.

Slovanské počátky našich dějin

5. Nástup Slovanů, staroslovanská kultura v našich zemích. Slované strážci rodového zřízení s polokolektivním vlastnictvím půdy. Patriarchální zřízení.

6. Říše Sámova a velkomoravská (první slovanská říše v střední Evropě). Slované se brání proti násilnickým vpádům. Naši předkové přijímají dobrovolně křesťanství z východu. Zavedení všeslovanského písma, počátek slovanské literatury.

7. Vznik a utvrzení českého státu v IX. a X. století.

8. Boj s Němci o českou svébytnost v XI. a XII. století. Naši předkové podléhají vlivu západnímu, přijímají latinu a opouštějí staré rodové zřízení.

Český stát v popředí Evropy

9. Vybudování přemyslovské velmoci v střední Evropě. Západní feudální zřízení se zakořeňuje i u nás. Všechna půda zabrána třídou panskou, nepracující. Moc v rukou církve a šlechty. Lid pracuje v nevolnictví, práce hanbou.

10. Německá kolonisace, vznik měst, Rytířství.

11. Česká velmoc lucemburská ohniskem evropským. Utrvení naší státní nezávislosti. Vláda církve. Rozmach obchodu a řemesel v městech. Založení pražské university.

12. Česká reformace:

13. a) Husova reforma. Nejen věřit, ale podle víry i žít! Rozum je soudce i ve věcech víry!

14. b) Husitská revoluce, její hospodářské, sociální a duchovní kořeny. Pokus o sociální zřízení podle Kristova učení. Rozmach češství, úpadek německví v našich zemích. Nové vzepětí feudální moci po Lipanech.

15. c) Utrvení české reformy za Jiřího a Jagellovců. Jednota bratrská.

Bojové napětí mezi Habsburky a českým národem

16. Zápas Čechů s Habsburky o svobodu náboženskou a politickou (1526–1609). Knihtisk šíří vzdělání.

17. Český odboj (1609–1627) za neúčasti lidu ujařmeného v nevolnictví.

18. Třicetiletá válka (Komenský).

19. Doba pobělohorského úpadku. Protireformace. Utužení poddanství lidu. Selská povstání.

Nový rozmach národa

20. Revoluce měšťanstva ve Francii a její ohlas u nás. Hospodářský a sociální vzestup měšťanstva a sedláků v době osvícenské. Zánik nevolnictví.

21. Národní obrození (Dobrovský, Kollár, Palacký).

22. Hospodářské a sociální zesílení národa v 19. století, pokroky techniky, zrušení roboty, stoupající třídní rozvrstvování, ústup šlechty, nástup dělnické třídy, vykořisťování pracujícího lidu.

23. Zápas o politická práva (1848 až 1914). Havlíček. Liberalismus. Vzdělání volné konkurence a třídních rozporů. Kapitalismus. Socialismus.

24. Zápas o evropskou kulturní úroveň (Národní divadlo, Smetana, universita).

Svoboda dvakrát vybojovaná

25. Prvá světová válka (Světový imperialismus. Velká revoluce ruská a Lenin. Demokratické uspořádání světa a Wilson).

26. Vznik Československé republiky (Masaryk).

27. Budování demokratického státu.

28. Fašismus, diktatura nejreakčnější formy kapitalismu. Druhá světová válka (Stalin).

29. Obnova Československé republiky (Beneš). Republika státem lidově demokratickým.

30. Hospodářská a sociální organisace svobodného národa. Nebude vykořisťovateli a vykořisťovaných. Práce ctí. Světový mír.

Tabulka 5: Obrazy z dějin českého národa, které měly být v dějepise probrány na školách druhého stupně (školy měšťanské a nižší střední) podle přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední na školní rok 1945/46 (Výnos MŠO z 30. XI. 1945, č. 10 584 pres.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 2, příloha, s. 33–34.

I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední

Přechodné učební osnovy byly upravovány několika doplňky a změnami. Zavedením úprav v první části doplňků a změn⁹² se přechodné učební osnovy vydané původně pro školní rok 1945/1946 zaváděly také pro školní rok 1946/1947.

Nově se ve všech předmětech zdůrazňovala výchova k produktivní tělesné práci a význam tělesné práce. Při každé příležitosti proto měla být do výchovného procesu zapojována pracovní výchova. Obsah učiva a všechna práce ve škole měly být stále spojeny s „*potřebami lidu a života v republice*“, zbaveny měly být všeho zbytečného formalismu.⁹³

Jelikož se předpokládalo, že na většině škol již bylo ve školním roce 1945/1946 alespoň v hlavních rysech probráno učivo předepsané osnovami pro předchozí ročníky, rušilo se ustanovení z přechodných osnov, podle kterého se mělo první období věnovat doplnění a procvičení látky, která nebyla probrána v předchozím ročníku. Na školách, kde probrání předepsané látky pod vlivem zvláštních poměrů neproběhlo, měly být v prvních týdnech školního roku 1946/1947 probrány v každé třídě alespoň základní věci z učiva předepsaného pro předcházející ročník, které v ní nebylo probráno a kterých bylo potřeba k pochopení nového učiva.

Nově upravovány byly týdenní počty vyučovacích hodin na jednotlivých typech škol. Pokud byl pro některý předmět nově uveden vyšší počet hodin než v samotných přechodných osnovách a zároveň se neměnil rozsah učiva, mělo se času získaného takto navíc využít k důslednějšímu procvičení nového učiva a k zopakování podstatných věcí z předcházejících ročníků. Naopak

⁹² *I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 15, s. 327.*

⁹³ *I. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 15, příloha, s. 2.*

tam, kde byl nově uveden nižší počet hodin než v přechodných osnovách a zároveň se neměnil rozsah učiva, měla být probíraná látka omezena na „hlavní věci, zvláště takové, kterých je třeba k pochopení učiva probíraného v dalších třídách“.

Na obecných školách zůstal dějepis řazen mezi tzv. věcné nauky, dějepisu zůstal určen společný počet hodin dohromady se zeměpisem. Počet týdenních vyučovacích hodin určených těmto předmětům se od přechodných osnov pro školní rok 1945/1946 nelišil, oběma předmětům zůstalo zachováno v 6.–8. ročníku po třech hodinách týdně (viz tabulku 2). Měnil se ale počet hodin určených dějepisu na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy), kde dějepis přišel o jednu týdenní vyučovací hodinu ve čtvrtém ročníku (srov. tabulku 6).

	Ročník							
	I.	II.	III.		IV.		Jednoroční učební kurz	
			technická	studijní	technická	studijní	technická	studijní
dějepis	2	2	2	2	2	2	2	2

Tabulka 6: Hodinová dotace určená dějepisu na školách druhého stupně (nižší střední a měšťanské školy) podle I. části doplňků a změn přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 5. VIII. 1946, č. A-163 977-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 15, příloha, s. 5.

Tato první část doplňků a změn neobsahovala změny osnov dějepisu. V dějepise měla být na začátku školního roku 1946/1947 dokončena látka, která byla stanovena ve školním roce 1945/1946 pro předcházející ročník.

II. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední

Druhá část doplňků a změn přechodných učebních osnov byla vyhlášena v září roku 1946.⁹⁴ Obsahovala přechodné učební osnovy pro školní rok 1946/1947 pro školy druhého stupně (měšťanské a nižší střední) pro předměty, jejichž osnovy nebyly vydány v první části doplňků a změn včetně osnov dějepisu. Tyto osnovy vstupovaly v platnost okamžitě. Pokud bylo před vydáním těchto doplňků a změn v měsíci září postupováno při vyučování v rozporu s těmito osnovami, měly být sestaveny podrobné rozvrhy učiva pro zbývající měsíce školního roku tak, aby látka stanovená osnovami byla do konce školního roku v hlavních rysech probrána a procvičena. Na školách obecných a měšťanských zůstávaly i nadále v platnosti přehledy hodin vydané v první části doplňků a změn.

V osnovách dějepisu na školách druhého stupně (nižší střední a měšťanské školy) se oproti přechodným osnovám částečně měnil cíl a úkol vyučovacího předmětu dějepis (srov. tabulku 7).

Stejně jako v předchozím školním roce měly být také ve školním roce 1946/1947 v dějepise, kdykoli se ukázalo třeba, odčiňovány škody na vzdělání české mládeže způsobené za okupace „vymýcením dějin českého i slovenského lidu, stejně jako dějin jiných národů“ ze škol a „skreslováním a zatemňováním poznání hlavních sil“.⁹⁵

⁹⁴ II. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 17a, s. 359.

⁹⁵ II. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 17a, příloha, s. 3.

Věcně správným poznáním osudů českého a slovenského lidu v souvislosti s osudy ostatních národů slovanských i jiných upevňovati uvědomělý postoj mládeže k současné nové výstavbě naší lidově demokratické republiky a k současnému hospodářsko-politickému životu ostatního světa.

Správně oceňovati a hodnotiti určující vliv hospodářsko-politických sil na dynamiku a směr dějin. Probouzení v žácích lásku k národu, k vlasti a československému státu.

Tabulka 7: Cíl a úkol vyučovacího předmětu dějepis na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy) podle II. části doplňků a změn přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 17a, příloha, s. 3.

Ve třetím a čtvrtém ročníku škol druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy) a v jednoročních učebních kurzech měl být v každém ročníku před začátkem probírání látky proveden stručný úvod, který měl přehlédnout předchozí období a navázat na látku probíranou v příslušných ročnících ve školním roce 1945/1946 do doby, než se upustilo od vyučování všeobecným dějinám. Tento úvod se měl omezit pouze na nejvýznamnější dějinné události. Věnovány mu měly být na školách měšťanských asi čtyři týdny, na nižších středních školách asi šest týdnů.

Do dějepisných osnov se vrátila poznámka vyžadující navázání dějepisného vyučování na historické památky a život domácího kraje. Proto měly být výklady podle možností prohlubovány „pečlivě připravenými vycházkami do muzeí a na význačná historická místa, do hlavních měst Československé republiky i jinam“. Příležitostně se mělo využívat také vzpomínek na významné historické události.

Měnil se také obsah výuky dějepisu na sledovaném typu škol (srov. tabulku 8). Látka, která měla být probrána, již byla rozdělena pro jednotlivé ročníky, došlo tak k odstranění provizoria zavedeného přechodnými osnovami. Hlavním rozdílem oproti přechodným osnovám je návrat světových dějin do osnov dějepisu. Dějepisná látka byla oproti přechodným osnovám lépe rozklíčována.

I. třída

Nejstarší báje o původu světa a lidí (podle bible, řecké). Původ světa a lidí ve světle vědy. Řečtí bohové a heroové (Olymp, podsvětí; Herakles, Prometheus). Stavitelé pyramid. Boje o Troju, Odyssea. Výchova řecké mládeže, olympijské hry. Jak Řekové bránili svou vlast (Marathon, Thermopyly, Salamis). Ze starořímských pověstí. Gracchové. Vzpoury otroků. Dobyvatelé Alexander Veliký a Caesar. Vznik křesťanství. Budha, Konfucius, Mohamed (vypravování o jejich životě). Z keltsko-germánských pověstí (Artuš, Roland). Ze slovanského bájesloví. Z ruských bylin. Z československých pověstí. Z jihoslovenských pověstí. Ve středověkém klášteře. Na středověkém hradě. Ve středověkém městě. Hus a Žižka. Mořeplavci a objevitelé (od Kolumba po Amundsen). Bojovníci o nový názor na svět (Koperník, Galilei). Komenský. Na dvoře královském (za Ludvíka XIV.). Selští bojovníci. Pád Bastily (revoluce měšťanstva). Velcí vynálezci (od Stephansona po Edisona). Bojovníci se smrtí (lékaři objevitelé). Palacký a Havlíček. Národní divadlo (B. Smetana a výtvarné umění). Říjnová revoluce 1917. Masaryk.

II. třída

I. Pravěk lidstva – Počátky lidstva. Člověk doby kamenné. Přírodní a hospodářská základna prvotních společenských útvarů. Prvé způsoby obživy, sběr lesních plodin a včelího medu, lov zvěře a ryb, nejr primitivnější nástroje a zbraně, nomadismus. Není vlastnictví půdy.

Pokročilejší způsoby obživy; ochočování zvířat, primitivní zemědělství, pokroky lovectví (luk a šíp). Společenství půdy. Dělná práce, počátky řemesel (hrnčířství, výroba zbraní, počátky tkalcovství). Obydlí a oděv. Základní hospodářská a společenská jednotka: rod a rodové hospodaření. Není vykořisťovaných tříd.

Soustavné osídlení Evropy. Další pokroky výroby: počátky dobývání kovů (přechod od kamenných nástrojů ke kovovým), vyšší formy zemědělství (pluh, tažný a jízdní dobytek, nové zemědělské plodiny). Společenství rodové raste na kmenové.

Pokroky ve směně zboží. Přechod od nomadismu k stálým sídlům. Počátky soukromého vlastnictví, počátky sociálních nerovností a vykořisťování slabých silnými. Počátky otrokářské soustavy. Evropa v době bronzové.

Doba železná. Přechod k otrokářské soustavě. Počátky dobovačných a loupeživých válek. Rozlišování třídy pracujících, třídy bojovníků (pánů) a kněží.

Myšlenkový svět pravěkého člověka. Řeč. Počátky náboženství. Prvotní umění.

II. První státy světa – Přírodní podmínky vzniku prvních státních útvarů. Rolnictví v údolí řek. Egypt. Mesopotamie. Indie. Čína. Řemeslná výroba a počátky obchodu, obchod výměnný. Dopravní prostředky. Obchod směnný a karavanní v Přední Asii. Peníze (Babyloňané, Lydové). Kultura a civilizace východních národů (písmo, literatura, umění, náboženství, sociální rozvrstvení a státní zřízení).

III. Městské státy u moře – Moře jako přírodní činitel v životě národů. Plavba na moři. Lodi. Obchod námořní. Feničané. Kartagiňané. Hory jako další přírodní činitel v životě národů. Řekové. Hospodářské a výrobní poměry Řecka. Sparta a Athény. Rozvrstvení řecké společnosti: otrokářství hospodářskou, sociální a politickou základnou státu. Řecká „demokracie“. Boj Řeků za svobodu a jeho hospodářské pozadí. Vrchol řecké kultury. Makedonská veleříše.

IV. Římské impérium – Zeměpisná poloha Apenninského poloostrova. Počátky Říma, jeho vznik a vývoj. Hospodářské a výrobní poměry ve starém Římě. Třídní rozvrstvení římské společnosti. Otroctví jako základ antické hospodářské a společenské soustavy. Třídní zápasy o moc ve státě. Řím republikou. Války o vládu nad Středozezemním mořem. Jejich hospodářské a sociální důsledky. Plebejové a patriciové. Řím – město finanční. Římské impérium. Hospodářské poměry v říši římské před jejím zánikem.

III. třída

VII. Nový hospodářský a sociální řád – Návrat k naturálnímu hospodářství po rozpadu říše římské. Počátky feudalismu. Církev jako duchovní pouto nového společenského řádu. Říše byzantská. Arabové. Islam. Karel Veliký. Germánská říše.

VIII. Vystoupení Slovanů – Život Slovanů v pravlasti. Stěhování Slovanů. Západní Slované. Říše Sámova. Říše Velkomoravská. Počátky českého státu do konce 12. století. Polabští a pobaltští Slované. Počátky polského státu. Jižní Slované. Počátky ruského státu.

IX. Germánsko-románské pronikání na východ – Křížové výpravy, jejich hospodářské příčiny a náboženská motivace a jejich následky. Kolonisace střední Evropy, pokroky v zemědělství, hornictví a v řemeslné výrobě. Zakládání měst. Obchod. Vznik městského stavu. Nové společenské rozvrstvení. Kulturní život v českých zemích v době posledních Přemyslovců a prvních Lucemburků. Gotické umění.

X. Husitská revoluce – Hospodářské a sociální rozvrstvení společnosti na počátku 15. století. Církevní a náboženské poměry. Papežství jako mocenský činitel. Středověké politické soustavy. Husitská revoluce jako odboj proti hospodářskému, politickému a duchovnímu útlaku. Husitský král. Stavovský stát za Jagellovců. Nové vzepětí feudální moci.

XI. Období raného kapitalismu – Nahromaděný kupecký kapitál příčinou námořních objevů. Námořní obchod v pozdním středověku. Objevné plavby. Počátky koloniálního panství. Vznik španělské velmoci. Protestantská reformace.

IV. třída

XII. Protireformace – Španělská hospodářská a politická velmoc jako kolébka protireformace, jesuité, inkvisice. Boj proti španělské nadvládě. Francie, Nizozemí, Anglie. Habsburkové na českém trůně. Třicetiletá válka.

XIII. Absolutismus a osvícenství – Hospodářské poměry v 17. a 18. století. Nová věda. Úspěchy vědeckého myšlení, objevy, vynálezy 17. a 18. století. Barokní umění. Osvícenství. Osvícenský absolutismus Ludvíka XIV. Osvícenský absolutismus u nás a v Německu. Rusko za Petra Velikého a Kateřiny Veliké.

XIV. Vítězná buržoasie – Anglická revoluce, Cromwell. Boj za svobodu severoamerických osad. Velká revoluce francouzská. Bonapartismus.

XV. Liberalistické období kapitalismu – Věda, vynálezy a pokroky od konce 18. do konce 19. století. Rozvoj továrního průmyslu, rozmach kapitalismu, nové třídní rozvrstvení, konečný rozklad feudalismu a osvobození selského stavu. Průmyslové dělnictvo a jeho boj za politická práva. Otázka dělnická. Karel Marx.

XVI. Národní obrození Slovanů – Národní obrození v českých zemích a na Slovensku. Rok 1848 a idea slovanské vzájemnosti. Obrozenecké hnutí u ostatních slovanských národů. Hospodářské a politické osamostatňování českého národa v 19. a 20. století.

XVII. Imperialistické období kapitalismu – Další rozmach kapitalistické výroby, jeho krise a přirostřování třídních bojů. Zápas velmocí o světové trhy a kolonie. I. světová válka a její výsledky: porážka germánského imperialismu, vítězství bolševické revoluce v Rusku (Lenin), vznik národních států v Evropě, československá samostatnost (Masaryk).

XVIII. Boj demokracie s fašismem – Hospodářský a kulturní rozmach socialismu v Sovětském svazu a jeho vliv na ostatní svět (Stalin). Rozvoj Československé republiky v prvních letech. Světová hospodářská krise. Politická, hospodářská a kulturní reakce (fašismus, hitlerismus). II. světová válka. Vítězství Spojených národů v čele s SSSR, USA a Anglií. Organizace světového míru.

Jednoroční učební kurs

I. Pravěk lidstva – Počátky lidstva. Hospodářský a společenský vývoj člověka v starší a mladší době kamenné. Člověk doby bronzové a železné. Vznik a vývoj sociálních a politických útvarů na základně přírodní a hospodářské (rod, rodové hospodaření, rodové a soukromé vlastnictví, třídní rozlišení, otroctví, války, stát).

II. První státy – První státy na světě jako produkt přírodních činitelů a hospodářských podmínek (Egypt, Mesopotamie, Fénicie, Indie, Čína). Řecko příkladem antické „demokracie“. Římské imperium a jeho hospodářské a sociální pozadí. Antická vzdělanost. Křesťanství.

III. Noví národové v Evropě – Zánik římské říše. Keltové, Germáni, Slované. Germánská říše. Karel Veliký. Církev. Feudalismus. Slované. Český stát do konce 12. století. Islam. Křížové výpravy, jejich hospodářské příčiny a náboženská motivace. Český stát v 12. a 13. století. Kolonisace a zakládání měst.

IV. Husitská revoluce a německá reformace – Husitská revoluce a její hospodářské, sociální a náboženské kořeny; význam a následky. Nové vzepětí feudální moci po Lipanech a za Jagellovců. Humanismus a renesance. Německá reformace. České země za Habsburků. Třicetiletá válka.

V. Období raného kapitalismu – Objevné plavby. Počátky koloniálního panství. Hospodářské poměry v 17. a 18. století. Nová věda. Osvícenství a osvícenský absolutismus v Evropě. Osvícenský absolutismus u nás a v Německu.

VI. Vítězná buržoasie – Anglická revoluce, Cromwell. Boj za svobodu severoamerických osad. Velká revoluce francouzská. Bonapartismus.

VII. Liberalistické období kapitalismu – Věda, vynálezy a pokroky od konce 18. do konce 19. století. Rozvoj továrního průmyslu, rozmach kapitalismu, nové třídní rozvrstvení, konečný rozklad feudalismu a osvobození selského stavu. Průmyslové dělnictvo a jeho boj za politická práva. Otázka dělnická. Karel Marx.

VIII. Národní obrození Slovanů – Národní obrození v českých zemích a na Slovensku. Rok 1848 a idea slovanské vzájemnosti. Obrozenecké hnutí u ostatních slovanských národů. Hospodářské a politické osamostatňování českého národa v 19. a 20. století.

IX. Imperialistické období kapitalismu – Zápas velmocí o světové trhy a kolonie. I. světová válka a její výsledky: porážka germánského imperialismu, vítězství bolševické revoluce v Rusku (Lenin). Vznik národních států v Evropě, československá samostatnost (Masaryk).

X. Boj demokracie s fašismem – Hospodářský a kulturní rozmach socialismu v Sovětském svazu a jeho vliv na ostatní svět (Stalin). Rozvoj Československé republiky v prvních letech. Světová hospodářská krize. Politická, hospodářská a kulturní reakce (fašismus, hitlerismus). II. světová válka. Vítězství lidové demokracie (Beneš).

Tabulka 8: Obsah vyučovacího předmětu dějepis na školách druhého stupně (měšťanské a nižší střední školy) podle II. části doplňků a změn přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 17. IX. 1946, č. A-190 635-III.). Věstník MŠO 2, 1946, sešit 17a, příloha, s. 3–5.

III. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední

Třetí část doplňků a změn přechodných učebních osnov byla vydána v červenci 1947.⁹⁶ Takto změněné a doplněné osnovy měly platit pro školní rok 1947/1948. Na školách obecných a měšťanských zůstávaly i nadále v platnosti přehledy hodin vydané v první části doplňků a změn.

V přechodných osnovách a v jejich doplňovacích změnách bylo žádáno, aby byla věnována při vyučování některým předmětům včetně dějepisu pozornost poznatkům o Slovensku. Nyní, kdy již měly být napraveny alespoň nejtěžší škody, způsobené ve vyučování okupací, měla být rozsáhlejším pěstováním těchto ustanovení ve vyučování věnována zvýšenou mírou pozornost pěstování československé vzájemnosti.

V rámci této části doplňků a změn⁹⁷ bylo upozorňováno také na vydání podrobných rozvrhů učiva pro školy málotřídní a pro vyšší třídy škol obecných zpracovaných Výzkumným ústavem pedagogickým J. A. Komenského, kde byl obsažen výběr a rozsah učiva utvořený na základě přechodných učebních osnov a jejich dosavadních doplňků a změn.⁹⁸ Pro školy byl závazný

⁹⁶ III. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 25. VII. 1947, č. A-166 766-III.). Věstník MŠO 3, 1947, sešit 15, s. 368–369.

⁹⁷ III. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední (Výnos MŠO z 25. VII. 1947, č. A-166 766-III.). Věstník MŠO 3, 1947, sešit 15, příloha.

⁹⁸ Podrobný rozvrh učiva pro 6.–8. postupný ročník škol jednotřídních s 5 postupnými ročníky a jednotřídních až osmitřídních s 8 postupnými ročníky. Praha 1947. Podrobné rozvrhy učiva, zpracované Výzkumným ústavem peda-

pouze výběr a rozsah učiva. Jeho rozvržení na menší časové jednotky mohlo být i nadále upraveno místní učitelskou poradou nebo okresním pedagogickým sborem za součinnosti okresních školních inspektorů. Přitom mělo být i nadále dbáno na to, aby byla na jednotlivých družicích škol ve školním okrese (dozorčím obvodě) zachována žádoucí jednotka.

Zemské školní rady byly zmocňovány, aby prováděly další změny ve výběru a uspořádání učiva, kterých bylo potřeba k tomu, aby žáci měšťanských škol odcházeli do života nebo na vyšší školy s uceleným vzděláním. Přihlíženo přitom mělo být především k věcem podstatným a základním. MŠO očekávalo, že v tomto směru vyvinou potřebnou aktivitu také zemští a okresní školní inspektoré a jednotlivé učitelské sbory, a to přihlížejíce k místním poměrům a potřebám.

Výnos pozměňoval, doplňoval nebo vyhlášoval učební osnovy pro některé předměty, dějepisu se tyto změny netýkaly. Osnov dějepisu (a zeměpisu) se týkala pouze poznámka o zrušení ustanovení o probírání nebo opakování učiva předchozích tříd vydaná ve druhé části doplňků a změn (viz výše). Takto získaný čas měl být využit k důkladnému vyložení a procvičení látky předepsané pro jednotlivé ročníky.

IV. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední

Čtvrtá část doplňků a změn přechodných učebních osnov se týkala pouze škol měšťanských.⁹⁹ Dosavadní jednorozční učební kurzy při měšťanských školách měly být podle tohoto výnosu otevřeny s tímto označením ve školním roce 1948/1949 naposledy. V dalších letech až do zákonitého vyřešení organizace měšťanské školy měly být označeny jako „*IV. třída (jednorozční učební kurs)*“.¹⁰⁰

S ohledem na tuto změnu došlo k některým změnám v učebních osnovách měšťanských škol – měnil se počet týdenních vyučovacích hodin některých předmětů, pozměňovaly se a doplňovaly učební osnovy některých předmětů. Učební osnovy dějepisu se podstatně neměnily, jejich nové znění mělo být vyhlášeno dodatečně.

Tyto změny učebních osnov měly nabýt účinnosti počátkem školního roku 1948/1949. Před začátkem tohoto školního roku mělo být včas vydáno nové znění přechodných učebních osnov pro všechny školy druhého stupně (nižší střední a měšťanské školy) s přihlédnutím k doplňkům a změnám I.–IV.

Tento postupný vývoj, který můžeme v období let 1945–1948 sledovat, byl ukončen nástupem komunistické strany k moci v únoru roku 1948. Brzy poté došlo k vyhlášení nového školského zákona, kterým byla zavedena jednotná škola, vyhlášeny byly také nové osnovy. Naše školství, včetně výuky dějepisu, nabralo jiný směr.

gogickým v Praze, byly vydány také pro jednotlivé třídy škol měšťanských: *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída I.* Praha 1947; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída II.* Praha 1947; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída III.* Praha 1947; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: třída IV.* Praha 1947; *Podrobné rozvrhy učiva pro školy měšťanské: Jednorozční učební kurs.* Praha 1947.

⁹⁹ IV. část doplňků a změn Přechodných učebních osnov pro školy obecné, měšťanské a střední, týkající se škol měšťanské (Výnos MŠO z 22. X. 1947, č. A-255 440-II.). Věstník MŠO 3, 1947, sešit 20, s. 486.

¹⁰⁰ Žáci, kteří navštěvovali ve školním roce 1947/48 čtvrtou třídu měšťanské školy, měli v následujícím školním roce postoupit do jednorozčního učebního kurzu, kde měli být vyučováni podle dosavadní osnovy s doplňkem v přírodovědě. U žáků, kteří navštěvovali v tomto školním roce třetí třídu měšťanské školy, měla být v následujícím roce otevřena čtvrtá třída s označením „*IV. třída (jednorozční učební kurs)*“, pokud se do ní přihlásilo alespoň 20 dětí. Vyučovat se v ní mělo podle učební osnovy pro IV. třídu (jednorozční učební kurs), která se tímto výnosem vyhlášovala. Pokud nebylo dostatek žáků pro zřízení samostatné třídy, mělo být těmto dětem umožněno navštěvovat jednorozční učební kurz. Přitom se k těmto žákům mělo zvlášť přihlížet, aby mohli s úspěchem sledovat vyučování v tomto kurzu. Proto se mělo již ve školním roce 1947/1948 přihlídnout k novým osnovám pro třetí třídu měšťanské školy.

Závěr

Po osvobození a obnovení samostatné republiky došlo k rychlému odstraňování deformací zavedených do našeho školství, včetně výuky dějepisu, v období německé okupace a k odstraňování křivd způsobených v tomto období. Charakter obnoveného státu naznačil již *Košický vládní program* – provedena měla být demokratizace našeho školství, přístup ke vzdělání měl být umožněn co nejširším vrstvám obyvatel. Vyhlášena byla lidově demokratická forma státu, do našeho školství byly zaváděny revoluční změny. Podoba jednotlivých předmětů byla určena přechodnými osnovami z listopadu roku 1945 a čtveřicí jejich doplňků a změn, kterými byla s jistými úpravami prodlužována platnost těchto osnov pro celé sledované období. Toto období bývá někdy označováno jako období bojů o jednotnou školu. Přiblížení k ní znamenalo vydání přechodných osnov, které byly vydány dohromady pro školy obecné, měšťanské a střední a kterými došlo ke sblížení měšťanské školy s nižšími středními školami. Výrazné změny zaznamenala také výuka dějepisu. Z dějepisu byly odstraněny deformace způsobené okupací, patrný se stal vliv levice a marxistických myšlenek. Významnou pozici získávají témata hospodářských a sociálních dějin, dějiny SSSR a dalších slovanských národů. Dominantními se znovu stávají národní dějiny. Pozornost měla být věnována také poznatkům o Slovensku. V daném období můžeme sledovat částečné zpolitizování školy, zejména společenských věd, včetně dějepisu, jakožto jednoho z ideologicky nejzávažnějších předmětů. V rámci dějepisu měl být upevňován uvědomělý postoj mládeže k výstavbě lidové republiky. Nový charakter a směr školy potvrzují také zavedení výuky ruštiny a politické výchovy do našich škol. Příklon k výše popsaným myšlenkám je vzhledem k poválečné situaci poměrně logický. Bylo by jistě zajímavé sledovat další vývoj naší školy a výuky dějepisu, nedošlo-li by v únoru roku 1948 k nástupu komunismu k moci. Po „Vítězném únoru“ byla cesta našeho školství i výuky dějepisu nalinkována novým směrem, který se může částečně jevit jako navazující na vývoj let 1945–1948. Sledované období bylo ale na rozdíl od období následujícího obdobím diskuzí nad podobou školství,¹⁰¹ jehož podoba byla ovlivněna poválečnou situací spojenou s příklonem k levicovým myšlenkám a posílenou pozicí levicových stran.

Summary

History Education at Primary Schools in Czechoslovakia in 1945–1948 in Terms of Development of Curricula

During the German occupation, after the liberation and restoration of the independent Czechoslovakia, were distortions incorporated in our education rapidly removed, including the history teaching. The form of each subject was determined by temporary curriculum from November 1945, and their four appendixes and changes. Teaching history recorded in this time great changes – an important position gained economic and social history, the history of the USSR and other Slavic nations. The national history became again dominant. More attention should be paid to the history of the Slovak Republic. Further, evident is also partial politicizing of education, including history teaching.

¹⁰¹ Srov. např. WALTEROVÁ, E.: *Vývoj primární a nižší sekundární školy v českém kontextu*. In: Walterová, E. et al.: *Dva světy základní školy? Úskalí přechodu z 1. na 2. stupeň*. Praha 2011, s. 16–50.